

CETĂȚI DIN EPOCA FIERULUI ÎN ZONA NORDICĂ A PODIȘULUI CENTRAL MOLDOVENESC (SEC. V-III Î.HR.)

Alexandru BERZOVAN*

Keywords: Iron Age; Iron Age Forts; LIDAR in archaeology; Moldavian Plateau; Getae.

1. Introducere

Între veacurile 5 și 3 î.Hr., la cumpăna dintre prima și a doua vârstă a fierului, în spațiul est-carpatic s-au ridicat un număr însemnat de cetăți care impresionează și astăzi prin dimensiunile lor, martore ale unor eforturi colective de amploare¹. Aceste eforturi au reprezentat nu doar un simplu răspuns la pericolul reprezentat de raidurile sezoniere ale nomazilor stepei și conflictele intertribale endemice, ci reprezintă și consecința unor acumulări în plan social, economic și cultural² ce au favorizat în acest spațiu și interval cronologic apariția unor elite puternice cu o identitate pregnantă³.

O microzonă dinamică la nivelul acestei perioade este reprezentată de arealul nordic al Podișului Central Moldovenesc. În ciuda numărului relativ mare de puncte semnificative semnalate în literatura de specialitate – cetăți și așezări – investigațiile arheologice au fost destul de limitate ca anvergură. Ele au vizat, în general, sondaje și săpături de mică amploare, singurul obiectiv oarecum mai bine cunoscut și publicat fiind cetatea de la Bunești – *Dealul Bobului*. De asemenea, pentru mare parte din cetățile semnalate nu au fost publicate planuri, persistând destul de multe neclarități în literatura de specialitate privind locația, planimetria, aspectul și cronologia lor.

În cadrul prezentei lucrări ne-am propus să completăm acest tablou preliminar, aducând în discuție o serie de date cu privire la planimetria cetăților cunoscute, discutând și posibilele lor funcții, pornind, în primul rând, de la rezultatele cercetărilor arheologice și de la alte categorii de date. Am acordat, de asemenea, atenție și problemei posibilelor necropole aristocratice aferente unora dintre obiectivele studiate.

Un instrument extrem de util pe care l-am folosit în cadrul acestui studiu este reprezentat de MNT-ul (Modelul Numeric al Terenului) obținut ca urmare a scanărilor LIDAR efectuate de către ABA Prut Bârlad, pus la dispoziția noastră ca urmare a unui protocol încheiat cu Institutul de Arheologie din Iași. Beneficiind de o rezoluție bună - cca. 0,5 m - acesta se constituie într-un excelent instrument de analiză, mai ales în zonele puternic împădurite.

* Academia Română, Institutul de Arheologie din Iași, berzovanalexandru@gmail.com

¹ V. Sîrbu, G. Trohani, *Cités et établissements fortifiés entre les Carpates Meridionales, le Danube et la Mer Noire (V^e-IIIe siècles av. J.-C.)* în *The Thracian World at the Crossroads of Civilisations*, I, București, 1997, p. 512-539; A. Zanoci, *Fortificațiile geto-dacice din spațiul extracarpatic în secolele VI-III a.Chr.*, Ed. Vavila Edinf SRL, București, 1998.

² N. Ursulescu, *Fortifications hallstattiennes de l'espace carpato-nistriean: évolution et significations*, în C. M. Lazarovici, A. Berzovan (Eds.), *Quaestiones Praehistoricae. Studia in Honorem Professoris Vasile Chirica*, Ed. Academiei – Ed. Istros, București-Brăila, 2018, p. 283-288.

³ V. Sîrbu, *Tezaurul prinților geți*, în *Angustia*, 7, 2002, p. 241-266; G. Florea, *Dava et Oppidum: débuts de la genèse urbaine en Europe au deuxième âge du Fer*, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2011, p. 38-41.

2. Cadrul geografic

Din punct de vedere macrogeografic, arealul studiat se află la hotarele de vest ale marii stepe euro-asiatice, în zona de contact cu silvostepa de la poalele Carpaților Răsăriteni (Pl. 1/1). Din punct de vedere al geografiei locale, sectorul pe care îl analizăm este situat în interfluviul dintre râurile Siret și Prut, în zona Podișului Moldovei (Pl. 1/2), mai precis în arealul cunoscut sub numele de Coasta Iașilor sau Colinele Iașilor. Spre nord, limita este reprezentată de bazinul Bahluiului, dincolo de valea acestuia întinzându-se ținuturile joase cu aspect colinar ale Câmpiei Moldovei, expuse vânturilor nordice, caracterizate de un regim de vegetație specific zonelor de stepă și - aparent - mai slab populate între veacurile 5 – 3 î.Hr. Spre vest, limita este reprezentată de culoarul larg al văii Siretului, o rută importantă de comunicare. Spre sud, zona se învecinează cu Dealurile Tutovei și Dealurile Fălciului, limita estică fiind reprezentată de Valea Prutului.

Relieful este caracterizat de prezența unor platouri structurale largi, tăiate de văi adânci și mărginite de abrupturi cu aspect de cuestă. Altitudinile sunt destul de reduse; doar sporadic se ating înălțimi de 450-500 m. Cu toate acestea, diferențele destul de mari de nivel față de văile joase (200-300 m, uneori și mai mult), ca, de altfel, și fragmentarea puternică a reliefului, conferă pe alocuri peisajului un aspect submontan.

Zona este săracă în resurse ale subsolului exploatabile cu mijloacele tehnice ale Antichității. Acestea trebuiau procurate de comunitățile locale prin intermediul schimburilor sau prin alte metode. Cu toate acestea, putem presupune – fără riscul de a greși prea mult – că și în urmă cu două milenii și jumătate, ca, de altfel, și acum, au existat păduri întinse, ce furnizau lemn, ca, de altfel, și vânat, din belșug. Solurile fertile din văi – în principal cernoziomuri – ofereau cele necesare practicării agriculturii și creșterii animalelor. Analizele palinologice pe materiale recuperate din cetatea de la Răducăneni atestă cultivarea orzului, grâului și cânepii⁴.

Absența unor studii de specialitate dedicate nu permite, din păcate, reconstituirea precisă a particularităților paleoclimatului local pentru intervalul secolelor 5–3 î.Hr.; cronologic vorbind, intervalul se află la cumpăna dintre etapa de răcire specifică primei epoci a fierului și debutul „perioadei calde romane”⁵.

3. Descrierea cetăților

3. 1. Cetatea de la Crivești, comuna Strunga, jud. Iași

Cetatea (Pl. 2/2) prezintă o formă aproximativ ovală, cu axul lung de aproximativ 190 m pe direcția NV - SE și circa 120 m pe axul transversal SV - NE, având o suprafață totală de cca. 2,5 hectare⁶. Gradul de conservare este destul de modest, cetatea fiind puternic afectată de locuirile ulterioare din secolul 18, de lucrările agricole, dar mai ales de amenajările genistice din perioada celui de-al doilea război mondial. Valul de pământ se păstrează bine pe o suprafață de cca. 30% din lungimea sa estimată, având o lățime de până la 8-10 m și o înălțime de cca. 1,5 m. Este greu de spus în ce măsură amenajarea circulară (cca. 30 m diametru) vizibilă în curbura de nord a cetății reprezintă urmele unui bastion antic sau mai degrabă resturile unui punct militar de comandă folosit cu ocazia confruntărilor din 1944. Din punct de vedere al formei și dimensiunilor, cetatea de la Crivești se înscrie în seria construcțiilor defensive simple, de dimensiuni reduse, care îmbină elemente naturale de apărare (pante abrupte, văi adânci), cu cele antropice (șanț exterior, val de pământ, probabil palisadă).

Nu poate fi exclus ca cetatea de la Crivești să reprezinte partea întărită a unui ansamblu defensiv și habitațional care a ocupat întreg platoul, judecând după răspândirea

⁴ F. Monah, *Noi determinări arheobotanice pentru Moldova*, în *Arheologia Moldovei*, XII, 1988, p. 303-309.

⁵ M. Cărciumaru, *Considerații generale asupra oscilațiilor cliimei în ultimii 5000 de ani*, în *Suceava*, IX, 1982, p. 470-471; *Idem*, *Paleoetnobotanica*, Ed. Helios, Iași, 1996, p. 25.

⁶ D. Boghian, A. Berzovan, S. Enea, *Cetatea getică de la Crivești (comuna Strunga, jud. Iași)*, în *Tyragetia*, S.N., XI (XXVI), 1, 2017, p. 201-206.

materialelor arheologice la suprafață. Cercetări non-distructive, de tip magnetometric ar putea să ofere unele răspunsuri la această problemă. În lipsa săpăturilor arheologice, cronologia cetății este dificil de stabilit. Materialele rezultate de la suprafață, pe care le-am consultat – îndeosebi ceramică locală, fragmente de amfore grecești – sugerează o încadrare pe parcursul secolelor 4- 3 î.Hr.⁷

La cca. 3 km NV de cetate (**PI. 2/1**), se află masivul complex tumular de la Movileni (com. Heleşteni). Acesta este format din două movile de mari dimensiuni (diametru la bază cca. 94-96 m), unite printr-un val de cca. 120 m lungime, cu o lățime cuprinsă între 45 și 50 m (**PI. 2/3**). În anul 2001 s-au efectuat cercetări arheologice de către un colectiv condus de N. Ursulescu. Acestea au vizat valul ce leagă cele două movile. Nu s-au descoperit elemente certe de datare, în afara unui fragment ceramic din perioada bronzului târziu și a unui fragment de amforă elenistică, acesta din urmă apreciat de autorii săpăturii ca provenind dintr-o așezare getică contemporană momentului ridicării complexului⁸. În lumina acestor constatări preliminare, nu poate fi exclus ca cele două movile să reprezinte o necropolă aristocratică din Epoca Fierului, legată de cetatea de la Crivești, dar acest lucru necesită, desigur, confirmări arheologice indubitabile.

3. 2. Cetatea de la Oțeleni / Bâra, (com. Oțeleni, jud. Iași / com. Bâra, jud. Neamț)

Această cetate a fost subiectul unor confuzii vizând localizarea ei, unii autori situând-o în hotarul cadastral al comunei ieșene Oțeleni⁹, alții în hotarul comunei nemțene Bâra¹⁰. În lipsa unor necesare clarificări, s-a generat o confuzie ce s-a perpetuat ca atare în istoriografie. Astfel, unii autori, preluând aceste informații, au ajuns să vorbească chiar despre două cetăți distincte¹¹.

În realitate, există o singură fortificație, hotarul cadastral dintre cele două comune și cele două județe traversând prin interiorul acesteia. Treimea de vest aparține județului Iași, iar cele două treimi estice județului Neamț¹².

Din punct de vedere geografic, obiectivul, cunoscut între localnici ca „Movila lui Ștefan cel Mare” sau „Cetatea”, este situat pe promontoriul nord-vestic al Dealului Bulgăriei, numit Dealul Cetății, având o altitudine totală de cca 250 m, dominând cu 50-60 m diferență de nivel zonele înconjurătoare mai joase. Este mărginit la NE de pârâul Albuia, iar la SV de Valea Brăileanu din bazinul hidrografic al Siretului. Suprafața totală este de cca. 11 hectare. Cetatea a beneficiat de un sondaj arheologic efectuat în anul 1990 de către Emil Moscalu și Ștefan Scorțanu¹³. Unele cercetări au avut loc în anul 2014, efectuate de platforma Arheoinvest din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

Încadrarea cronologică a fost făcută pe baza materialelor destul de bogate culese de la suprafață și cu ocazia sondajului: ceramică locală, fragmente de amfore elenistice, vârfuri de săgeți din bronz etc.¹⁴

Pe baza MNT-ului analizat, observăm că cetatea prezintă un plan destul de complex, sugerând la prima vedere mai multe incinte / etape de extindere (**PI. 3/1**), imposibil de stabilit

⁷ *Ibidem*.

⁸ N. Ursulescu, V. Cotiugă, F. Tencariu, M. Văleanu, R. Striccoli, S. Văcaru, A. Moglan, I. Moldovan, C. Ungureanu, *Movileni, com. Heleşteni, jud. Iași*, în *Cronica Cercetărilor Arheologice. Campania 2001, 2002*, p. 209-211.

⁹ V. Chirica, M. Tanasachi, *Repertoriul Arheologic al Județului Iași*, II, Iași, p. 295.

¹⁰ Gh. Dumitroaia, *Săpături și cercetări arheologice de suprafață în județul Neamț (1987-1991)*, în *Memoria Antiquitatis*, XVIII, p. 287.

¹¹ A. Zanoci, *op. cit.*, p. 118 și 143; T. Arnăuț, *Vestigii ale sec. VII-III a.Chr. în spațiul de la răsărit de Carpați*, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, 2003, p. 185 și p. 243; V. Haheu, *Sisteme de fortificații tracogetice la est de Carpați*, Academia de Științe a Moldovei, Chișinău, 2008, p. 66 și 77.

¹² Aducem mulțumire pe această cale domnului profesor Mihai Vasilescu care ne-a ajutat cu unele informații în vederea lămuririi acestei probleme. A se vedea de asemenea și harta ANCP (http://geoportal.ancpi.ro/geoportal/viewer/index.html).

¹³ Gh. Dumitroaia, *op. cit.*, p. 287.

¹⁴ V. Chirica, M. Tanasachi, *op. cit.*, p. 295; Gh. Dumitroaia, *op. cit.*, p. 287.

cu exactitate în lipsa săpăturilor. În zona vestică avem o primă incintă, delimitată de șanț și val, mai bine observabile în zona sud-vestică. Spre est, limita acestei prime incinte pare a fi un șanț destul de slab conturat, care o separă de cea de-a doua. Aceasta este delimitată la sud de un val și un șanț bine conturat și spre est de un alt posibil șanț, destul de slab vizibil pe DEM-ul utilizat de către noi. Limita nordică a fost afectată de un drum modern de exploatare, astfel că traseul elementelor defensive nu poate fi reconstituit decât ipotetic. La est de acest șanț slab conturat, avem de-a face cu o a treia incintă, de formă dreptunghiulară, cu colțurile ușor rotunjite. Aici, valurile ating o înălțime de cca. 7 m. Nu poate fi exclus ca ea să reprezinte o reutilizare medievală, judecând după prezența la suprafață a unor materiale arheologice încadrabile secolelor XV-XVI. Pe de altă parte, nu se poate neglija nici ipoteza ca această a treia incintă să reprezinte un „bastion” al cetății getice, similar celor pe care le întâlnim la unele fortificații din spațiul pruto-nistrean, de pildă la Saharna Mare și Saharna Mică¹⁵. Lipsa izvoarelor istorice care să ateste în clar existența unei cetăți medievale aici ar putea da credibilitate acestei ipoteze.

Din punct de vedere strategic, cetatea de la Oțeleni / Bâra putea să controleze căile de acces dinspre Valea Siretului înspre zona Văii Bahlului dar și înspre bazinul Bârladului.

3. 3. O cetate din Epoca Fierului la Poienile – Dealul Șanțurilor (com. Dagâța, jud. Iași) ?

Analiza imaginilor satelitare și a DEM-ului ne-a permis observarea, în hotarul comunei ieșene Dagâța, a unei cetăți necunoscute¹⁶. Aceasta este situată pe Dealul Șanțurilor (Pl. 3/2), un platou structural înalt, situat la obârșia Văii Petrișului, afluentă a Văii Mănăstirii din bazinul hidrografic al Bârladului. Obiectivul se află la o altitudine de cca. 400 de metri, dominând cu cca. 150 - 200 m diferență de nivel zonele înconjurătoare mai joase. Arealul de vizibilitate este excelent, mai ales către sud și sud-vest. Elementele de fortificare au fost edificate pe latura sudică, de altfel, singura lesne accesibilă și utilizabilă din punct de vedere militar.

Valul pare să aibă o lățime la bază cuprinsă între cca. 15-18 m, iar șanțul adiacent o lățime cuprinsă între 5 și 6 m. Înălțimea păstrată oscilează între 0,7-1,5 m. Zona a fost puternic afectată de lucrările agricole, elementele defensive păstrându-se mai bine pe latura de vest. Șanțul și valul închid o suprafață de cca. 10 ha. În zona sudică a dealului, spre satul Poienile, se observă un alt posibil șanț antropoc, cu o deschidere vizibilă de cca. 10 m, puternic aplatizat, ce ar putea închide o a doua incintă și mai mare.

Cercetările arheologice de teren pe care le-am efectuat - datorită condițiilor meteo nefavorabile - nu au permis verificarea întregului perimetru al cetății. Pământul de culoare galbenă, lipsit de pigmenți și de urme arheologice, nu sugerează la prima vedere o locuire prea intensă – pare mai degrabă să fie vorba de o cetate de refugiu.

În acest moment, nu avem argumente concrete pentru a atribui fortificația Epocii Fierului (sau oricărei alte perioade). Având în vedere, însă, similitudinile tipologice vădite cu obiective a căror încadrare în epoca fierului nu comportă dubii (de pildă cetatea getică de la Cotu Copălău din jud Botoșani¹⁷), am decis util să inserăm și acest punct în studiul nostru, ca un posibil punct de interes.

¹⁵ A. Zanoci, M. Băț, *The specific features of the Getic fortifications in the Middle Dniester region (the Saharna and Horodiște - Țipova micro-zones)*, în *Plural*, 5, 2, 2017, p. 11-17.

¹⁶ Anumite informații vorbesc de prezența unor șanțuri vechi în această zonă, vezi V. Chirica, M. Tanasachi, *Repertoriul Arheologic al Județului Iași*, I, 1984, p. 120.

¹⁷ O. Șovan, M. Ignat, *Așezarea getică fortificată de la Cotu-Copălău, jud. Botoșani*, Târgoviște, 2005.

3. 4. Cetatea de la Poiana Mănăstirii – Între Șanțuri (com. Țibana, jud. Iași)

Identificată în anii '80 ai secolului trecut, cetatea getică de la Poiana Mănăstirii-Între Șanțuri (comuna Țibana, județul Iași) se află amplasată pe Dealul Teilor, cunoscut și ca Dealul Șanțurilor, la 2,5 km NE, în linie dreaptă, de satul Țibana, și 1,9 km NNE de satul Poiana Mănăstirii, cadastral aparținându-i acestuia din urmă. Dealul reprezintă un platou cu formă prelungă, pe axa N-S, mărginit de pâraurile Țibana, cu afluenții săi de stânga, la vest, și Urșița, la est. Are o înălțime maximă de 448,3 m, în sectorul nordic, și 431,8 m în Dealul Șanțurilor, în sectorul sudic, fiind, în fapt, o culme interfluvială între râurile Stavnic și Sacovăț din bazinul Bârladului. Poziția dominantă - peste 200 m diferență de nivel față de zonele înconjurătoare mai joase – oferea o excelentă vizibilitate în toate direcțiile, mai ales spre sud¹⁸.

Cetatea getică (PI. 4/1) are o formă oval alungită (800 x 400 m diametrele maxime), valul și șanțul exterior aferent urmărind, în special, cota de 420 m. Din păcate, ca urmare a repetatelor alunecări de teren, valul și șanțul de pe laturile de vest, est și sud-est au fost puternic distruse, astfel încât încheierea formei propriu-zise a cetății, în aceste sectoare, este pur ipotetică.

Valul de apărare (PI. 9/1) pe care l-am cercetat prin îndreptarea unui mal căzut în anul 2017, prezintă o structură destul de simplă, fiind format din două nuclee realizate cu pământ scos din șanț. Se observă în zona superioară urmele unor pari de lemn ce au susținut palisada, posibil chiar niște turnuri. Nu poate fi exclus să avem de-a face cu două faze distincte de funcționare. Pe anumite sectoare ale valului se observă urme consistente de ardere¹⁹.

Informații interesante au fost aduse și de prospecțiunile magnetometrice (PI. 4/2) realizate de către o echipă formată din Carsten Mischka și Imren Tasimova, de la Universitatea Erlangen. Pe fâșia scanată din zona central-vestică a incintei s-au identificat urmele a două mari anomalii, interpretate drept resturile unor structuri de locuire incendiate – confirmate, de altfel, prin sondaj - în vreme ce în partea de est au fost identificate alte sporadice anomalii, posibile gropi și complexe de locuire. Densitatea complexelor nu este foarte mare, existând zone întinse aproape complet lipsite de urme arheologice. Aceeași situație se regăsește, de altfel, și în alte mari cetăți getice; de pildă, la Stâncești²⁰, dar și în alte părți²¹. În orice caz, prin dimensiunile ei - cca. 15 ha păstrate - cetatea de la Poiana Mănăstirii se arată ca una dintre cele mai mari fortificații getice din această zonă.

În ce privește cronologia, materialele recoltate de noi se datează în cea mai mare parte în secolele 4-3 î.Hr., datarea fiind realizată atât pe baza ceramicii locale, cât mai ales pe baza fragmentelor de amfore elenistice. De remarcat este și prezența unor fragmente sporadice de tip Poienești-Lukasevka²².

În literatura de specialitate sunt pomenite și o serie de alte mici așezări situate în vecinătatea cetății de la Poiana Mănăstirii. Ele prezintă un caracter, în general, incert - în unele dintre aceste cazuri este vorba, mai degrabă, de material rulat din cetate.

De un interes deosebit sunt tumuliile din localitatea Alexeni, punctul La Faur, situați la cca. 2 km distanță de cetate (PI. 4/3). În literatura de specialitate aici erau consemnate trei

¹⁸ A. Berzovan, *Considerații privind două cetăți getice din Podișul Moldovei: Poiana Mănăstirii - Între Șanțuri și Dobrovăț - Cetățuia, jud. Iași (sec. V-III î.Hr.)*, în S. Forțiu (Ed.), *Arhevest IV. In Honorem Adrian Bejan. Interdisciplinaritate în Arheologie și Istorie*, I, JATEPress Kiado, Szeged, 2016, p. 216-218; A. Berzovan, S. Enea, D. Boghian, C. Mischka, I. Tasimova, R. Pîrnău, *Cetatea getică de la Poiana Mănăstirii - Între Șanțuri, comuna Țibana, jud. Iași*, în S. Forțiu (Ed.), *Arhevest V. In Honorem Doina Benea. Interdisciplinaritate în Arheologie și Istorie*, JATEPress Kiado, Szeged, 2017, p. 305-323.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ A.C. Florescu, *Unele considerațiuni asupra cetăților traco-getice (Hallstattiene) din mileniul I î.e.n. de pe teritoriul Moldovei în Cercetări Istorie*, S. N., II, 1971, p. 103; A. C. Florescu, M. Florescu, *Cetățile traco-getice din secolele VII-III a.Chr. de la Stâncești (jud. Botoșani)*, Târgoviște, 2005, p. 23.

²¹ T. Arnăuț, *op. cit.*, p. 30-31.

²² A. Berzovan, S. Enea, D. Boghian, C. Mischka, I. Tasimova, R. Pîrnău, *op. cit.*, p. 305-323.

mobile, dintre care două îngemănate, din mantaua lor recoltându-se fragmente ceramice de secol 4-3 î.Hr. Analiza MNT-ului de înaltă rezoluție ne oferă însă imaginea unei necropole tumulare cu cca. 8-9 mobile (Pl. 4/4), mare parte dintre ele aplatizate. Dispunerea lor în teren amintește de cazul binecunoscutei necropole aristocratice getice de la Cucuteni – Dealul Gosan²³. Este posibil ca aici să fi fost situată necropola aristocrației cetății din punctul *Între Șanțuri*. Rămâne, desigur, ca viitoare investigații să aducă mai multe date în discuție.

3. 5. O cetate pierdută la Mogoșești (jud. Iași) ?

Informații despre existența unei cetăți la Mogoșești aflăm din lucrarea istoricului Dionisie Fotino care pomenește despre existența unor fortificații vechi în această localitate, identificând aici cu titlu de ipoteză antica cetate dacică Marcodava²⁴. Ulterior, cu ocazia unor cercetări de teren efectuate de către un colectiv condus de N. Zaharia²⁵, s-au recoltat din punctul Dealul Bățului un număr însemnat de fragmente ceramice din secolele 4-3 î.Hr., semnalându-se, totodată, existența în zonă a unor șanțuri. Cu toate acestea, cu ocazia cercetărilor efectuate în vederea redactării Repertoriului Arheologic al Județului Iași ce au dus la reidentificarea pe teren a respectivului obiectiv, aceste elemente de fortificare nu au mai putut fi observate pe teren²⁶.

Nici mijloacele tehnice pe care le-am utilizat în acest studiu nu ne-au fost de folos în identificarea urmelor acestei fortificații, a cărei existență în acest moment este sub semnul întrebării. Este, însă, posibil ca ea să fi existat într-adevăr, totuși – judecând și după materialul destul de bogat recuperat de la suprafață cu ocazia cercetărilor lui N. Zaharia, fiind însă distrusă în deceniile următoare ca urmare a intervențiilor moderne și a alunecărilor de teren.

3. 6. O datare incertă. Poiana cu Cetate (com. Grajduri, jud. Iași)

O situație interesantă este oferită de cetatea situată în hotarul satului ieșean Poiana cu Cetate²⁷. Aceasta (Pl. 5/1) ocupă un promontoriu apărat pe trei părți de pante abrupte, cu o lungime de cca. 125 m și o lățime de cca. 50-55 m, situată la obârșia pâraului Cutigna din bazinul Bârladului, la o altitudine de cca. 335-340 m. Arealul de vizibilitate se limitează strict la zonele înconjurătoare. Partea nordică, singura accesibilă din punct de vedere militar, a fost apărată cu un val de pământ masiv, ce atinge o lățime de 17-18 m și înălțime păstrată de cca. 3-4 m și șanț, cu o deschidere de cca. 20 m. În interiorul cetății, imediat în spatele valului, se află o depresiune cu diametrul de cca. 15 m, ce ar putea să fie o groapă săpată de căutătorii de comori în timpuri istorice sau un crater rezultat ca urmare a exploziei unui obuz de calibru foarte mare. Suprafața totală închisă este de cca. 0,50 ha.

Cercetările arheologice de teren efectuate de noi, dar și de predecesorii noștri²⁸, au dus la recuperarea unui bogat material arheologic. Acesta aparține în proporție covârșitoare fazei A 3 a culturii Cucuteni, întâlnindu-se totodată și puține fragmente din secolele 4-3 î.Hr., ca, de altfel, și din perioada medievală. Întrucât în eneolitic nu se ridicau valuri și șanțuri de o asemenea anvergură, pare că cetatea aparține fie Epocii Fierului, fie Evului Mediu. La prima vedere, atribuirea acestei cetăți perioadei medievale ar părea mai plauzibilă, întrucât un document istoric emis la 8 octombrie 1462 face referire la un punct „*Muncel, unde a fost cetatea lui Duma Negru*” (*Documenta Romaniae Historicae*, A, II, p. 161). Cu toate acestea,

²³ V. Chirica, M. Tanasachi, *Repertoriul Arheologic al Județului Iași*, I, Iași, 1984, p. 112-113; M. Dinu, L. Măgirescu, D. Boghian, *Unele considerații cu privire la necropola tumulară daco-getică descoperită la Cucuteni, jud. Iași*, în *Cercetări Istorice*, XIV-XV, p. 115-130.

²⁴ D. Fotino, *Istoria generală a Daciei*, I, București, 1859, p. 67.

²⁵ N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, E. Zaharia, *Așezări din Moldova. De la paleolitic pînă în secolul al XVIII-lea*, Ed. Academiei, București, 1970, p. 208-209.

²⁶ V. Chirica, M. Tanasachi, *op. cit.*, p. 244.

²⁷ *Ibidem*, p. 159.

²⁸ *Ibidem*.

documentele ulterioare emise dau de înțeles că nu este vorba despre o cetate propriu-zisă ci de un simplu toponim, iar o eventuală fortificare și utilizare a punctului ca reședință boierească în secolul XV ar fi trebuit să lase urme arheologice mai consistente, de un alt tip²⁹.

Chiar dacă atribuirea acestei fortificații epocii fierului ne apare ca fiind mai probabilă, până la efectuarea unor săpături arheologice care să lămurească cronologia ne păstrăm rezervele științifice de rigoare.

3. 7. Cetatea de la Dobrovăț – Cetățuia (jud. Iași)

Obiectivul (Pl. 5/2) ocupă promontoriul alungit al unei culmi deluroase numite „Cetățuia”, mărginită pe trei laturi de pante abrupte, la o altitudine totală de cca. 270 m, dominând cu cca. 80-90 m zonele învecinate mai joase. Dimensiunile platoului sunt reduse; lungimea este de cca. 55–60 metri, lățimea de cca. 20 metri; chiar dacă admitem că o bună parte din el s-a prăbușit în ultimii zeci de ani ca urmare a surpărilor și alunecărilor de pe teren, cetatea nu putea să fi fost cu mult mai mare. Arealul de vizibilitate nu este unul foarte mare, dar permite supravegherea întregii zone depresionare a Dobrovățului³⁰.

Elementele defensive sunt foarte prost păstrate, fiind aproape complet distruse de alunecările de teren. Pare că avem de-a face cu două incinte. Valurile se văd bine pe latura nordică, pe latura vestică traseul lor fiind mai mult sau mai puțin ipotetic. Latura sudică pare să fi fost apărată cu un șanț, destul de aplatizat. Este curioasă absența valului de apărare pe acest sector, vulnerabil în fața unui atac inamic. Suprafața păstrată este undeva în jur de 0,77 ha.

Materialele recuperate – îndeosebi ceramică, dar și un vârf de săgeată din bronz de tip „scitic” încadrează această cetate în linii mari în perioada secolelor 5- 3 î.Hr.³¹

3. 8. Cetatea de la Răducăneni – Cetățuie (com. Răducăneni, jud. Iași)

Cetatea (Pl. 6/1) este situată pe prelungirea nordică a Dealului Socilor, la o altitudine de cca 280 m, dominând cu cca. 180 m diferență de nivel zonele înconjurătoare mai joase. Deși bine cunoscut în literatura de specialitate³², beneficiind de cercetări arheologice sistematice între anii 2003-2010, efectuate de către un colectiv condus de către Vicu Merlan³³, până acum nu s-a publicat un plan general al obiectivului.

Cetatea prezintă o formă aproximativ rectangulară cu colțurile rotunjite, având 150 m lungime pe direcția NE- SV, respectiv cca. 130 m pe axul transversal NV –SE, beneficiind de o suprafață totală de cca. 2 hectare. Elementele defensive sunt puternic afectate de diverse intervenții moderne și alunecări de teren, astfel că reconstituirea propusă de noi comportă anumite precauții. Valul este clar vizibil pe latura de nord, pe cea de est, și pe cea de sud, sectorul de vest și de nord-vest fiind afectat de alunecările de teren. Destul de aplatizat, el pare să aibă o lățime la bază de cca. 15-20 metri. Cu ocazia săpăturilor arheologice s-au făcut anumite observații stratigrafice, autorul apreciind că am avea de-a face cu mai multe etape distincte de utilizare³⁴. Pe latura estică se observă ceea ar putea fi un rest din șanțul de

²⁹ Vezi discuția la C. N. Apetrei, *Reședințele boierești din Țara Românească și Moldova în secolele XIV-XVI*, Ed. Istros, Brăila, p. 250-251.

³⁰ A. Berzovan, *op. cit.*, p. 222.

³¹ *Ibidem*, p. 222-224.

³² V. Chirica, M. Tanasachi, *Repertoriul Arheologic al Județului Iași*, II, Iași, 1985, p. 334. Uneori ea mai apare pomenită ca cetatea de la Bazga (vezi mai jos), de la numele unui sat care a fost complet înglobat în cadrul comunei Răducăneni.

³³ V. Merlan, *Noi descoperiri arheologice în zona Hușilor (2007)*, în *Acta Moldaviae Meridionalis*, XXVIII-XXIX, 2007, p. 124-137; *Idem*, *Valul de apărare dacic din așezarea de la Bazga, județul Iași*, în *Lohanul*, III, 3 (9), 2009, p. 3; *Idem*, *Noi descoperiri arheologice în situl de la Bazga „Cetățuie”, comuna Răducăneni, județul Iași*, în *Lohanul*, IV, 2 (12), 2010, p. 37-39; *Idem*, *Șantierul arheologic Bazga - Cetățuie, județul Iași. Campania iunie 2010*, în *Lohanul*, IV, 5 (15), 2010, p. 5-6.

³⁴ *Idem*, *Valul de apărare...*, p. 3; *Idem*, *Șantierul arheologic Bazga...*, p. 37-39.

apărare. Prin formă și dimensiuni, cetatea de la Răducăneni se aseamănă destul de mult cu cea de la Crivești.

Este foarte posibil ca cetatea să fi avut în preajmă și una sau mai multe așezări deschise³⁵, ceea ce face posibil ca ea să fi făcut parte - împreună cu cetatea de la Moșna, situată la numai 2 km distanță sud - dintr-un ansamblu defensiv și habitațional de anvergură. În ce privește cronologia, puținele materiale publicate în rapoartele arheologice sugerează o datare a locuirii getice pe parcursul secolelor 4-3 î.Hr.

3. 9. Cetatea de la Moșna (jud. Iași)

Cetatea (**Pl. 6/2**) este situată în hotarul vestic al satului Moșna, ocupând sectorul de est al platoul înalt al Dealului Socilor, la obârșia văii Moșnei, la o altitudine de cca. 413-420 m, dominând cu cca. 200-250 m diferență de nivel zonele înconjurătoare. Punctul oferă o vizibilitate foarte bună spre est, de-a lungul Văii Moșnei, către Valea Prutului. Cetatea prezintă o formă aproximativ pentagonală, fiind apărată pe laturile accesibile de un val de pământ ce prezintă o lățime de cca. 18-19 m și înălțimi ce variază între 0,75-3 m, și un șanț adiacent cu o adâncime de 3-4 m și o lățime de 12-15 m³⁶. În zona nordică este vizibil pe MNT un alt mic șanț cu val ce închide o cale de acces către platou, nesemnlat pe planurile publicate până acum. Se observă, de asemenea, în sectorul sudic și estic, un posibil șanț sau mai degrabă un drum de rond săpat în panta abruptă a dealului. Astfel, ar părea că cetatea prezintă elemente defensive pe toate laturile. Suprafața totală apărată este după unele opinii de 9 ha³⁷ (Florescu, Melinte 1968, p. 129; Conovici 2000, p. 156; Turcu 2002, p. 108), în realitate, măsurată pe MNT, ea este de cca. 12 ha.

În sectorul sud-estic, nu departe de marginea platoului, există o movilă masivă, având diametrul la bază de cca. 95-100 m și o înălțime de cca. 10 m. În interiorul ei se observă urmele unei masive excavații realizate de către căutătorii de comori. Este interesantă informația conform căreia în zona cetății, cândva la sfârșitul secolului 19, începutul secolului 20, ar fi fost descoperit, în condiții neprecizate, un depozit și piese din Epoca Bronzului³⁸.

Cetatea a fost pentru prima dată investigată de către N. Zaharia și A. Brătianu în 1956, în anul 1966 fiind efectuat aici un sondaj de către A. C. Florescu și Gh. Melinte³⁹. Aceste din urmă săpături s-au axat asupra sistemului defensiv. Au fost puse în evidență urme de locuire din perioada secolelor 3-2 î.Hr., descoperindu-se inclusiv fragmente de tip Poienești – Lukasevka. Valul de apărare (**Pl. 9/3**) prezintă o structură destul de simplă, similară celui de la Stâncești⁴⁰. În partea superioară a valului au fost observate numeroase resturi de chirpici arși, arsură, pământ ars la roșu, interpretate de autori ca resturile unor locuințe, în opinia noastră, mai degrabă resturi din suprastructura incendiată de lemn și pământ a valului.

În anul 2008, sunt efectuate noi sondaje de către un colectiv compus din V. Merlan, T. Marin și M. Văleanu⁴¹. Între altele, colectivul a încercat să lămurească problema datării și funcționalității movilei de pământ utilizând o tehnică de săpătură destul de „insolită”, anume adâncirea excavației mai vechi a căutătorilor de comori; acțiunea nu s-a soldat cu rezultate

³⁵ V. Chirica, M. Tanasachi, *op. cit.*, p. 334.

³⁶ A. C. Florescu, Gh. Melinte, *Cetatea traco-getică din a doua jumătate a mileniului I î.e.n. de la Moșna*, în *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, XIX, 1, 1968, p. 130; N. Conovici, *Moșna*, în C. Preda (Ed.), *Enciclopedia Arheologiei și Istoriei Vechi a României*, III, Ed. Enciclopedică, București, 2000, p. 156; M. Turcu, *Dicționarul cetăților și așezărilor fortificate geto-dacice*, Ed. Fundației România de Măine, București, 2002.

³⁷ A. C. Florescu, Gh. Melinte, *op. cit.*, p. 129; N. Conovici, *op. cit.*, p. 156; M. Turcu, *Dicționarul cetăților și așezărilor fortificate geto-dacice*, Ed. Fundației România de Măine, București, 2002, p. 108.

³⁸ V. Chirica, M. Tanasachi, *Repertoriul Arheologic al Județului Iași*, II, Iași, 1985, p. 251-253.

³⁹ A. C. Florescu, Gh. Melinte, *op. cit.*, p. 129-134.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 130.

⁴¹ V. Merlan, *Săpături arheologice în cetatea getică de la Moșna, jud. Iași*, în *Prutul*, S. N., III (XII), 1-2 (51-52), 2013, p. 6-11.

arheologice relevante.

Problema stratigrafiei și cronologiei acestui important obiectiv, a relației cronologice și funcționale dintre movilă și elementele de fortificare așteaptă în continuare să fie lămurite de viitoare săpături.

3. 10. Cetatea de la Bunești – Dealul Bobului (com. Bunești – Averești, jud. Vaslui)

Probabil cel mai spectaculos obiectiv din întreg arealul analizat – în ce privește cantitatea și calitatea descoperirilor arheologice – este reprezentat de cetatea de la Bunești, Dealul Bobului⁴². Cetatea ocupă un promontoriu al Dealului Bobului, ușor înclinat de la SE la NV, mărginit din trei părți de pante abrupte. Altitudinile oscilează între 340 – 310 m, punctul dominând cu cca. 170 m diferență de nivel zonele înconjurătoare mai joase. Arealul de vizibilitate nu este unul foarte mare, limitându-se la zonele strict învecinate.

Cetatea (Pl. 7/1) prezintă o formă aproximativ patrulateră cu colțurile rotunjite, având o lungime de cca. 210 m și o lățime de cca. 130 m. Ea a fost apărată de val de pământ pe toate laturile. Acesta este mai bine păstrat pe latura de est și cea de nord, fiind puternic afectat de alunecările de teren pe partea sudică. Pe latura estică valul este foarte pregnant, atingând pe alocuri lățimi de până la 25 m și înălțimi actuale de cca 9 m⁴³, pe latura de nord-est înălțimea fiind de cca. 4-5 m. În ce privește suprafața totală a cetății, în literatura de specialitate s-au propus mai multe cifre, 10-12 ha⁴⁴, 6 ha⁴⁵, după alți autori de cca. 5 ha⁴⁶. În realitate, suprafața închisă de valurile de pământ măsurată de noi pe MNT este mult mai mică, de doar 2,71 ha. Prin forma ei, aproximativ rectangulară cu colțurile rotunjite, dar și prin prisma dimensiunilor, cetatea se aseamănă cu cele de la Crivești și Răducăneni.

Obiectivul a beneficiat de săpături arheologice de lungă durată, efectuate de către V. V. Bazarciuc (Teodoru). Informațiile uneori contradictorii oferite în rapoarte fac dificilă reconstituirea situației arheologice. Se pare că au fost descoperite 30 de locuințe rectangulare ușor adâncite – unele dintre ele cu suprafețe destul de mari⁴⁷ cuprinse între 40-60 m², mai multe depozite de unelte și tezaure de podoabe (fibule, brățări, verigi, coliere cu mărgelile de corali și chihlimbar etc.), arme, precum și trei morminte de înhumăție răvășite⁴⁸ din care s-au recuperat două brățări de bronz și o fibulă de tip Latene⁴⁹.

Din rândul pieselor de metal prețios, se remarcă celebra diademă de aur, cu paralele în arta greco-scitică. S-au descoperit, totodată, un număr însemnat de importuri din lumea mediteraneeană, îndeosebi ceramică. Cronologia cetății acoperă secolele 4-3 î.Hr.

Bogăția materialului salvat cu ocazia săpăturilor pare să sugereze fie un abandon în grabă al cetății, fie o distrugere a ei ca urmare a unui asediu, localnicii nemaivând timp să își salveze avutul. Altfel, cu greu se poate explica bogăția deosebită a inventarului descoperit, mai ales metal prețios. Ne întrebăm dacă nu cumva și așa - zisele morminte de înhumăție „răvășite” nu reprezintă, de fapt, rămășițele unor indivizi uciși în timpul sau ca urmare a unui asediu, ipoteza care ar necesita însă confirmări suplimentare prin analize antropologice.

⁴² Gh. Coman, *Statornicie, continuitate. Repertoriul arheologic al județului Vaslui*, București, 1980, p. 89.

⁴³ V. V. Bazarciuc, *O nouă descoperire geto-dacică în Podișul Central Moldovenesc*, în *Acta Moldaviae Meridionalis*, V-VI, 1984, p. 169.

⁴⁴ A. Zancoci, *op. cit.*, p. 123.

⁴⁵ V. V. Bazarciuc, *Date noi privind cultura geto-dacică în lumina recentelor cercetări arheologice în zona Hușilor*, în *Hierassus*, II, 1979, p. 130; M. Turcu, *op. cit.*, p. 43; V. Haheu, *op. cit.*, p. 67.

⁴⁶ T. Arnăut, *op. cit.*, p. 195.

⁴⁷ V. V. Bazarciuc, *Diadema princiară de aur din cetatea dacică de la Bunești*, în *Magazin Istoric*, XVIII, 12 (213), 1984, p. 6.

⁴⁸ M. Babeș, *Bunești*, în C. Preda (Ed.), *Enciclopedia Arheologiei și Istoriei Vechi a României*, I, Ed. Enciclopedică, București, 1994, p. 225.

⁴⁹ V. V. Bazarciuc, *Cetatea geto-dacică de la Bunești - Averești, jud. Vaslui*, în *Materiale și Cercetări Arheologice*, XVI, 1986, p. 99.

În orice caz, cetatea de la Bunești-Dealul Bobului ocupă o poziție proeminentă în rândul monumentelor similare contemporane, un centru economic, politic și militar al unei formațiuni tribale, probabil și reședința unui rege (basileu)⁵⁰.

3. 11. Cetatea de la Arsura (jud. Vaslui)

Situată la doar 2,5 km de cetatea de la Bunești, obiectivul ocupă parțial platoul numit La Mogoșești⁵¹, la nord de satul Arsura, la obârșia pârâului Ruginos din bazinul Prutului, la o altitudine cuprinsă între 325 - 275 m. Reconstituirea planului ridică numeroase probleme întrucât sectorul vestic nu se mai observă pe teren, fiind distrus, în mare parte, de plantațiile de pomi fructiferi și viță de vie; chiar și în sectorul estic, unde elementele de fortificare se mai păstrează, ele sunt foarte slab vizibile. Din aceste motive, în acest moment este aproape imposibil de reconstituit planul precis al fortificației, care, estimativ, ar fi putut acoperi o suprafață cuprinsă de cca. 20-25 ha (Pl. 7/2).

Săpături arheologice de mică anvergură au fost efectuate în anul 1969 de către S. Teodor. Ele au vizat elementele de fortificație, aducând informații prețioase cu privire la natura lor. Astfel, valul interior, aproape complet aplatizat, este construit din pământ, având o înălțime maximă păstrată de 1-1,10 m. Șanțul adiacent prezintă o adâncime de 2 - 2,50 m⁵².

Cel de-al doilea val (Pl. 9/2) prezintă o structură ceva mai complexă: zid de piatră de râu legat cu pământ și bârne de lemn ce constituie un miez peste care se înălța un nucleu realizat de pământ. Peste acesta se afla o construcție superioară, prăbușită în interior, sub forma unei aglomerări de arsură, cărbuni și chirpici, probabil parte de la un zid de pământ, lemn și lut ce se ridica deasupra nucleului de pământ⁵³.

Materialele arheologice descoperite (ceramică) sugerează o încadrare largă între secolele 4-3 î.Hr. Și aici au fost semnalate urme ale culturii Poienești – Lukașevka.

4. Discuții

Ca și în alte areale dominate de geți⁵⁴ (Sîrbu 2002, p. 241), și în zona analizată de noi observăm asocierea unor monumente semnificative: cetăți, tezaure din metale prețioase, și, așa cum am punctat, probabil și necropole tumulare (Movileni, Alexeni).

În arealul analizat avem, așadar, 11 cetăți pasibile de a aparține intervalului secolelor 4-3 î.Hr., 8 dintre ele databile aproape sigur în acest interval. Dintre cele 11 obiective, șase au beneficiat de investigații arheologice, doar două dintre ele fiind săpate pe parcursul mai multor campanii (Răducăneni și Bunești Averești).

În ce privește caracteristicile generale, s-ar putea contura trei grupe. O primă grupă ar fi reprezentată de cetățile de dimensiuni foarte modeste, sub un hectar, reprezentată de două obiective (Poiana cu Cetate și Dobrovăț). Întrucât datarea primei cetăți este incertă, iar cea de-a doua este prost păstrată, nu putem intra în discuții cu privire la posibilele lor rosturi.

A doua grupă ar fi cetățile de dimensiuni medii, cu suprafețe cuprinse între 2 și 2,7 ha. Întâmplător sau nu, ele se aseamănă și ca formă – cvasi-patruater, cu colțuri rotunjite – dar și ca poziționare: ocupă platouri secundare, în general, adăpostite de vânturi. Totodată, acolo unde s-au efectuat săpături (Bunești, respectiv Răducăneni), s-a constatat o densitate de locuire destul de mare. Stadiul actual al cunoașterii nu ne permite să ne hazardăm în speculații, dar considerăm că este foarte posibil ca aceste fortificații mai mici să fi funcționat

⁵⁰ M. Babeș, *op. cit.*, p. 225.

⁵¹ Gh. Coman, *op. cit.*, p. 51.

⁵² S. Teodor, *Cetatea traco-getică de la Arsura, jud. Vaslui (1964)*, în *Materiale și Cercetări Arheologice*, X, 1973, p. 53; *Idem*, Arsura, în C. Preda (Ed.), *Enciclopedia Arheologiei și Istoriei Vechi a României*, I, Ed. Enciclopedică, București, 1994, p. 121; M. Turcu, *op. cit.*, p. 17-18.

⁵³ S. Teodor, *op. cit.*, p. 121;

⁵⁴ V. Sîrbu, *op. cit.*, p. 241.

ca centre rezidențiale.

Nr.	Nume	Incinte	Suprafață	Elemente fortificare	Cronologie	Săpături arheologice	Urme incendiere / distrugere
1	Crivești	1	2,5 ha	Val și șanț	4-3 î.Hr.	-	?
2	Oțeleni / Bîra	3 (?)	11 ha	Val și șanț	4-3 î.Hr.	Sondaj	?
3	Poienile (?)	(?)	10 ha	Val și șanț	4-3 î.Hr. (?)	-	?
4	Poiana Mănăstirii	2	>15 ha	Val și șanț	4-3 î.Hr.	Sondaj	Da
5	Mogoșești (?)	?	?	Șanț (?)	4-3 î.Hr.	-	?
6	Poiana cu Cetate (?)	1	0,50 ha	Val și șanț	4-3 î.Hr. (?)	-	?
7	Dobrovăț	2 (?)	> 0,77 ha	Val și șanț	4-3 î.Hr.	-	?
8	Răducăneni	1	2 ha	Val și șanț	4-3 î.Hr.	Săpături	?
9	Moșna	1	12 ha	Val și șanț	3-2 î.Hr.	Săpături	Da
10	Bunești	1	2,7 ha	Val	4-3 î.Hr.	Săpături	Da
11	Arsura	2	~20-25 ha	Val și șanț	4-3 î.Hr.	Sondaj	Da

Tab.1. Cetăți din epoca fierului în zona de nord a Podișului Central Moldovenesc.

O a treia categorie ar putea fi reprezentată de cetățile de dimensiuni mai mari, cu suprafețe între 10 și 20-25 ha. Ele prezintă, în general, forme neregulate, adaptate terenului. Ele sunt edificate pe platouri structurale largi, înalte, întotdeauna cu o foarte bună vizibilitate. Ele sunt edificate pe platouri structurale largi, înalte, întotdeauna cu o foarte bună vizibilitate. Acolo unde s-au efectuat săpături sau prospecțiuni magnetometrice (Poiana Mănăstirii, Moșna, Arsura), nu s-a constatat o densitate de locuire foarte mare. Așa cum am mai subliniat și cu alte ocazii în care am discutat alte obiective getice est-carpătice⁵⁵, prezența „spațiilor goale” în interiorul incintelor fortificate nu este o situație deloc rară în epocă. Ele puteau să fi fost folosite pentru agricultură, adăpostirea animalelor domestice, protejarea surselor de hrană fiind necesară într-o perioadă caracterizată de frecvente conflicte militare. Se prea poate, totodată, ca unele dintre aceste cetăți să fi fost utilizate și ca locuri de refugiu pentru comunitățile ce viețuiau în așezări limitrofe, nefortificate, funcționând poate și ca locuri de întrunire cu ocazia unor diverse evenimente și ceremonii.

Interesantă este prezența movilei de mari dimensiuni în cadrul cetății de la Moșna. Situația nu este unică în spațiul dintre Carpați și Prut: doi tumuli, de dimensiuni mai reduse sunt semnalati și în incinta B a cetății de la Cotnari⁵⁶. În mod cert, nu poate fi vorba de simple puncte de observații așa cum s-a presupus uneori, pentru un banal observator nu se justifică un asemenea efort care implică dislocarea unei cantități atât de mari de pământ. Să fie vorba de morminte ale fondatorilor cetății sau ale unor strămoși eroizați? Pentru alte spații culturale din Antichitate avem atestate astfel de situații⁵⁷. Cu toate acestea, în cazul nostru, în lipsa săpăturilor, problema rămâne deschisă.

Edificarea și întreținerea unor cetăți de mari dimensiuni nu s-ar fi putut realiza fără o infrastructură bine pusă la punct. Unele dintre ele par să fi reprezentat și centre economice. Astfel, în cetatea de la Bunești se pare că a existat un atelier de prelucrare a fierului, lucru dovedit nu doar de existența zgurei ci și a unor clești de forjă (Pl. 10/5), punctatoare,

⁵⁵ A. Berzovan, *Observații privind cetatea getică de la Cotnari - „Dealul Cătălina”* (jud. Iași), în L. Munteanu, C. D. Nicola, G. Talmățchi (eds.), *Studia numismatica et archaeologica: in honorem magistri Virgilii Mihăilescu-Bîrliba oblata*, Ed. Academiei - Ed. Constantin Mătasă, București-Piatra Neamț, 2018, p. 327.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 327.

⁵⁷ M. Fernandez-Götz, *Sanctuaries and ancestor worship at the origin of the oppida*, în *Mousaios*, XIX, 2014, p. 121-122.

dornuri⁵⁸. Și în cazul cetății de la Răducăneni se presupune existența unui atelier metalurgic⁵⁹. Prezența uneltelor (topoare de diferite tipuri etc.), sugerează practicarea unei game largi de meșteșuguri (Pl. 10/1-2, 6-12).

Este posibil ca în cetatea de la Bunești să fi funcționat și un atelier de orfevrărie, judecând după numărul mare de podoabe și accesorii vestimentare (Pl. 11/4-10) – îndeosebi fibule de tip tracic – descoperite aici⁶⁰.

Au bătut aceste comunități o monedă proprie? În cetatea de la Bunești cunoaștem cinci piese monetare de tip Huși-Vovriești asociate unui depozit de unelte de fier și o fibulă de tip tracic, la care se mai adaugă încă șapte piese similare izolate descoperite în stratul de cultură⁶¹. Dacă arheologii atribuie, în general, aceste monede populației locale getice⁶², numismații, în general, tind să le atribuie grupurilor celtice și bastarnice⁶³. Judecând după arealul lor de distribuție dar și asocierea lor cu artefacte locale ce indică destul de clar o datare a lor pe parcursul secolului 3 î.Hr., ca, de altfel, și lipsa lor din contexte celtice sau bastarne în zona lor originară - Podișul Moldovei, prima ipoteză ne apare, în acest moment, ca fiind cu mult mai plauzibilă. În orice caz, până la realizarea unor noi descoperiri sau studii lămuritoare, chestiunea rămâne deschisă.

Afluența economică a comunităților se reflectă și în numărul mare de importuri, de găsit în aproape toate obiectivele arheologice cercetate pe cale arheologică din arealul vizat. Comerțul cu lumea mediteraneeană, început în spațiul est-carpatic încă din secolul al 6-lea î.Hr.⁶⁴, atinge apogeul între secolele 4-3 î.Hr. La Bunești-Dealul Bobului avem atestate mărgelile de sticlă policrome, mărgelile de sticlă cu față umană (Pl. 11/2-3), ceramică grecească de lux, amfore de Thasos, Sinope, Heraclea Pontică, Cos, Rhodos, fragmente de oenochoe, askos, amforete, fragmente de vase de tip kantharos, o statueta feminină, dar și drahme histriene⁶⁵. Fragmente de amfore elenistice, de diverse tipuri, au fost descoperite și în cetatea de la Poiana Mănăstirii⁶⁶ aici fiind semnalată totodată și o mărgică din sticlă colorată.

Nu mai puțin importante sunt conexiunile cu lumea celtică central-europeană⁶⁷. La Bunești s-au găsit opt fibule de tip Latene (șapte de tip B2 și una de tip C1), ca, de altfel, și buterola unei spade⁶⁸. Dacă monedele de tip Huși – Vovriești aparțin într-adevăr geților est-

⁵⁸ V. V. Bazarciuc, *O nouă descoperire geto-dacică în Podișul Central Moldovenesc*, în *Acta Moldaviae Meridionalis*, V-VI, 1984, p. 170.

⁵⁹ V. Merlan, *Șantierul arheologic Bazga-Cetățuie, județul Iași. Campania iunie 2010*, în *Lohanul*, IV, 5 (15), 2010, p. 5.

⁶⁰ V. V. Bazarciuc, *Tezaurul geto-dacic de la Bunești, jud. Vaslui*, în *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, XXXII, 4, 1981, p. 563-570; D. Măndescu, *Considerații cu privire la fibulele de schemă tracică din tezaurul de la Bunești - Averești și Epureni - Huși (jud. Vaslui)*, în *Acta Moldaviae Meridionalis*, XXII-XXIV, 1, 2003, p. 23-26.

⁶¹ L. Munteanu, C. Chiriac, *The hoard with Coins of Huși-Vovriești type discovered in Huși*, în V. Cojocaru, A. Rubel (eds.), *Mobility in Research on the Black Sea Region*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2016, p. 563.

⁶² S. Teodor, *Regiunile est-carpătice ale României în secolele V-II î.d.Hr. Considerații generale și repertoriu arheologic*, Ed. Vavila Edinf SRL, București, 1999, p. 43; T. Arnăut, *op. cit.*, p. 154; D. Măndescu, *Cronologia perioadei timpurii a celei de-a doua epoci a fierului (sec. V-III a.Chr.) între Carpați, Nistru și Balcani*, Ed. Istros, Brăila, 2010, p. 375; A. Rustoiu, I. Ferencz, *Cross-cultural connections between the Middle and Lower Danube Regions during the Late Iron Age. The Silver bracelet from Bănița (jud. Hunedoara / Ro) revisited*, în *Archäologisches Korrespondenzblatt*, 47, 3, 2017, p. 351 și alții.

⁶³ V. Mihăilescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană în secolele VI-I î.e.n. Economie și monedă*, Iași, 1990, p. 71-74; vezi discuțiile la L. Munteanu, C. Chiriac, *op. cit.*, p. 549-551.

⁶⁴ S. Teodor, *Cu privire la relațiile dintre geții est-carpatici și lumea greco-macedoneană*, în *Acta Moldaviae Meridionalis*, V-VI, 1984, p. 158.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 160.

⁶⁶ A. Berzovan, *Considerații privind două cetăți getice din Podișul Moldovei: Poiana Mănăstirii - Între Șanțuri și Dobrovăț - Cetățuia, jud. Iași (sec. V-III î.Hr.)*, în S. Forțiu (Ed.), *Arheovest IV. In Honorem Adrian Bejan. Interdisciplinaritate în Arheologie și Istorie*, I, JATEPress Kiado, Szeged, 2016, p. 220-221.

⁶⁷ S. Teodor, *Elemente celtice pe teritoriul est-carpatic al României*, în *Arheologia Moldovei*, XII, 1988, p. 49.

⁶⁸ M. Babeș, *op. cit.*, p. 224.

carpatici, prezența lor în răsăritul Câmpiei Pannonice și în arealul scordisc se poate constitui într-un argument suplimentar cu privire la amploarea acestor conexiuni⁶⁹.

Legături indirecte au existat și cu spații mult mai îndepărtate. Tezaur precum cel descoperit în anul 1982, care conținea un colier din 75 de mărgelile de chihlimbar, un colier din 70 de corali, două perle bitronconice lucrate din foiță de aur, două brățări spiralice din sîrmă de argint terminate cu protome de șerpi, două scoici Kauri și o altă piesă din bronz⁷⁰ atestă, la rândul lor, unele legături cu spații geografice și areale culturale distanțe din nord și din est.

Diadema de aur descoperită la Bunești (PI. 11/1) – piesă cu o valoare artistică deosebită – reprezintă o mărturie asupra gustului artistic rafinat al elitelor ce au controlat această zonă. Piesa a fost realizată folosind aliaje de aur cu compoziții diferite, adecvate scopului, corpul fiind făcut din aur de 22 de carate, pe când capetele din aur de 23,5 carate, pentru lipituri utilizându-se aur de 20-21 carate cu mult argint⁷¹. Aceste aspecte de ordin tehnic și metalurgic indică execuția piesei de către un meșter specializat, probabil aflat în solda basileului local, sau a unei comenzi realizate într-un atelier dintr-o cetate de pe malul Pontului.

Această relativă prosperitate economică este într-un contrast vădit cu resursele locale destul de modeste. Materii prime precum fierul, bronzul, argintul, trebuiau să fie importate (din Carpați, Balcani, sau răsărit), iar importurile greco-elenistice trebuiau la rândul lor plătite. Produsele agricole, blănurile, mierea, puteau acoperi doar o parte a acestor costuri. În acest context, ne putem întreba, care au fost resorturile ce au susținut dezvoltarea economică locală?

O activitate ce ar fi putut aduce anumite venituri era reprezentată de vămuirea drumurilor comerciale: în zonă cunoaștem două căi principale de acces, Valea Prutului și Valea Siretului, utilizate ca atare din cele mai vechi timpuri până în perioade istorice. O altă rută ce ar fi putut fi controlată cu ușurință era cea de pe Valea Bahluiului.

Nu se pot neglija, totodată, nici veniturile realizate ca urmare a mercenariatului, ca, de altfel, nici importanța comerțului cu sclavi în care, așa cum ne atestă, indirect, izvoarele (Strabon, *Geographiká*, VII,3,12), geții erau cu probabilitate implicați ca furnizori. Comerțul cu sclavi putea să aducă venituri substanțiale, cu toate acestea este o activitate foarte greu de surprins și documentat pe cale arheologică.

O problemă delicată, greu de deslușit în acest stadiu al cunoașterii, este reprezentată de finalul acestor cetăți. Cronologia celor mai multe dintre ele – acolo unde a putut fi stabilită – indică, ca și în multe alte cazuri din spațiul est-carpatic, o încheiere la sfârșitul secolului 3 î.Hr. Acolo unde s-au efectuat săpături s-a sesizat existența unor urme de distrugere prin incendiere a sistemelor defensive. Acest lucru este de pus în legătură cu sosirea în zonă a purtătorilor culturii Poienești – Lukașevka, identificați de cei mai mulți cercetători cu triburile războinice ale bastarnilor istorici. Prezența unor urme ale acestei culturi în cetăți precum Moșna, Arsura, Poiana Mănăstirii, ar putea fi relevantă în acest sens.

5. Mulțumiri

Aducem mulțumiri ABA Prut-Bârlad pentru că ne-au pus la dispoziție rezultatele scanărilor LIDAR din zona bazinelor râurilor Prut și Bârlad. Analiza unora dintre planuri am realizat-o împreună cu domnul Bogdan Condurățeanu (Proiectul România Digitală). Mulțumim, totodată, Asociației de Reconstituire Istorică Geto-Dacii din Moldova care ne-au pus la dispoziție mijloacele necesare deplasărilor pe teren efectuate în vederea realizării acestui studiu.

⁶⁹ A. Rustoiu, I. Ferencz, *op. cit.*, p. 350.

⁷⁰ V. V. Bazarciuc, *O nouă descoperire geto-dacică în Podișul Central Moldovenesc*, în *Acta Moldaviae Meridionalis*, V-VI, 1984, p. 172.

⁷¹ D. Stan, B. Constantinescu, *Analiza compozițională a unor artefacte geto-dacice de aur găsite în Muntenia și Moldova*, în S. Forțiu, A. Cîntar (Eds.), *Arheovest II. In Honorem Gheorghe Lazarovici. Interdisciplinaritate în Arheologie*, II, JATEPress Kiado, Szeged, 2014, p. 672-673.

IRON AGE FORTS IN THE NORTHERN PART OF THE CENTRAL MOLDAVIAN PLATEAU

Between the 5th and 3rd centuries BC, at the turn between the Early and Late Iron Age, a significant number of fortresses were built in the in the East Carpathian area. A dynamic micro zone in this period is represented by the northern area of the Central Moldavian Plateau. In the analyzed area, we have 11 fortresses belonging to the 4th-3rd centuries BC, 8 of them almost certainly dated in this interval. Using data from LIDAR we managed to map these forts. The most important, considering the significance of the archaeological discoveries made, is the one from Bunești - Dealul Bobului. The economic richness of the local communities is reflected in the large number of imports, visible in almost all archaeological objectives investigated in our area of interest.

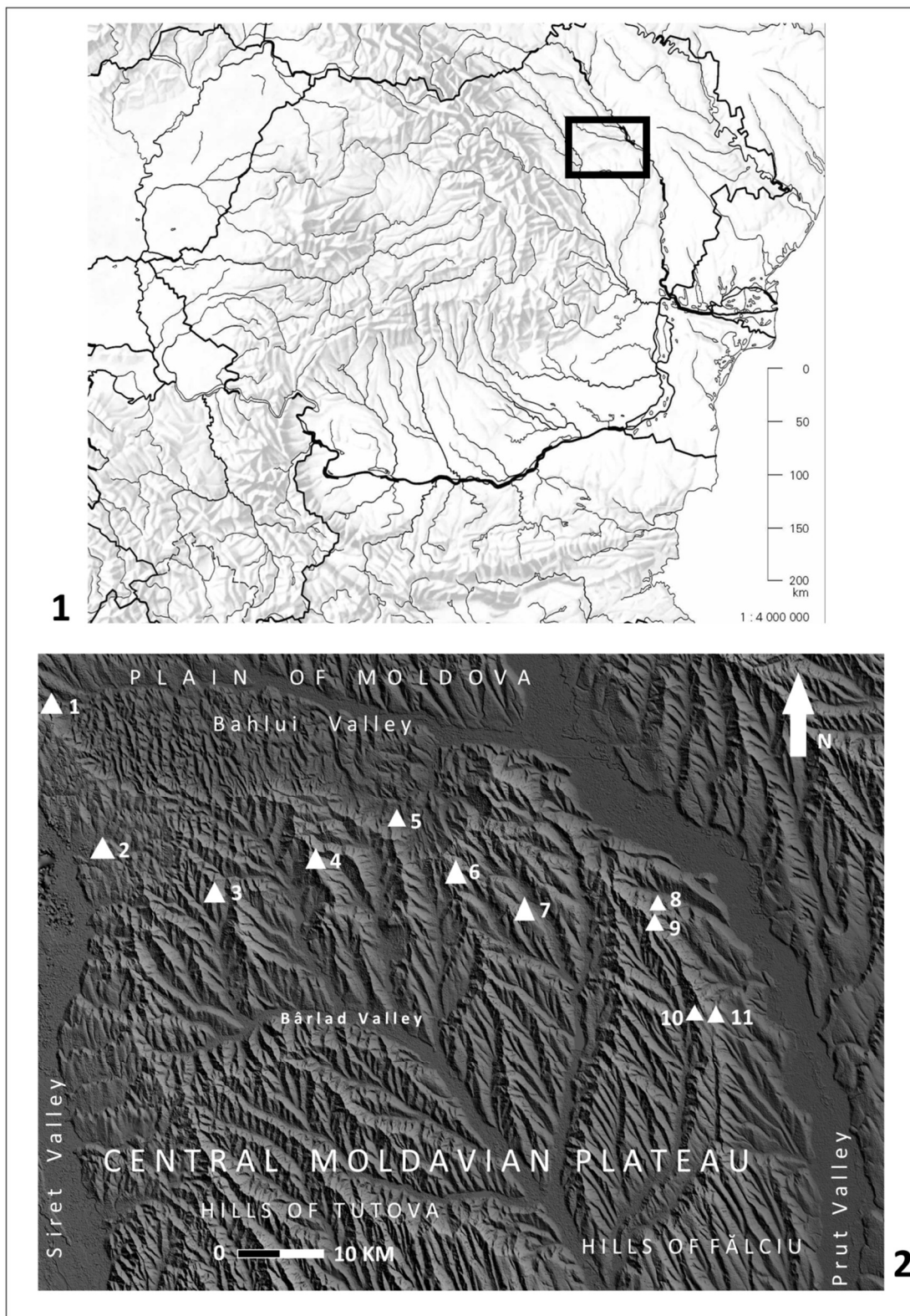
Lista figurilor

- Planșa 1.1.** Zona de nord a Balcanilor cu locația arealului investigat; **2.** Hartă generală a arealului cu cetățile discutate: 1. Crivești; 2. Oțeleni - Bâra; 3. Poienile; 4. Poiana Mănăstirii; 5. Mogoșești; 6. Poiana cu Cetate; 7. Dobrovăț; 8. Răducăneni; 9. Moșna; 10. Bunești; 11. Arsura.
- Planșa 2.** **1.** Cetatea de la Crivești și complexul tumular de la Movileni (imagine satelitară Google Earth); **2.** Planul cetății de la Crivești; **3.** Complexul tumular de la Movileni (după N. Ursulescu).
- Planșa 3.** **1.** Planul cetății de la Oțeleni / Bâra; **2.** Planul cetății de la Poienile.
- Planșa 4.** **1.** Planul cetății de la Poiana Mănăstirii; **2.** Rezultatele prospecțiilor magnetometrice din cetatea de la Poiana Mănăstirii; **3.** Cetatea de la Poiana Mănăstirii și necropola tumulară de la Alexeni - La Faur (imagine satelitară Google Earth); **4.** Necropola tumulară de la Alexeni - La Faur.
- Planșa 5.1.** Planul cetății de la Poiana cu Cetate; **2.** Planul cetății de la Dobrovăț.
- Planșa 6.1.** Planul cetății de la Răducăneni; **2.** Planul cetății de la Moșna.
- Planșa 7.1.** Planul cetății de la Bunești; **2.** Planul cetății de la Arsura.
- Planșa 8.1.** Cetatea de la Poiana Mănăstirii văzută dinspre satul Domnița (fotografie S. C. Enea); **2.** Cetatea de la Moșna (fotografie C. Lăpușeanu); **3.** Cetatea de la Dobrovăț (fotografie A. Berzovan).
- Planșa 9.1.** Valul de apărare al cetății de la Poiana Mănăstirii; **2.** Al doilea val al cetății de la Arsura (după A. Zanoci); **3.** Valul și șanțul cetății de la Moșna (după S. Teodor).
- Planșa 10.** Diverse categorii de unelte și arme găsite în cetăți; **1-2, 6-12.** Topoare de fier din cetatea de la Bunești (după S. Teodor); **3-4.** Piese de echipament militar din fier găsite în cetatea de la Bunești (după S. Teodor); **5.** Clește de fier găsit în cetatea de la Bunești (după S. Teodor); **13-21.** Diferite tipuri de vârfuri de săgeți din bronz de tip „scitic” găsite în cetatea de la Răducăneni (desene de Romeo Ionescu).
- Planșa 11.** **1.** Diadema de aur descoperită în cetatea de la Bunești (după V. V. Bazarciuc); **2-3.** Mărgele de sticlă cu față umană găsite în cetatea de la Bunești (după www.cimec.ro); **4-10.** Diferite tipuri de brățări și fibule găsite în cetatea de la Bunești (după www.cimec.ro); **11.** Verigă de bronz cu nodozități descoperită în cetatea de la Poiana Mănăstirii.

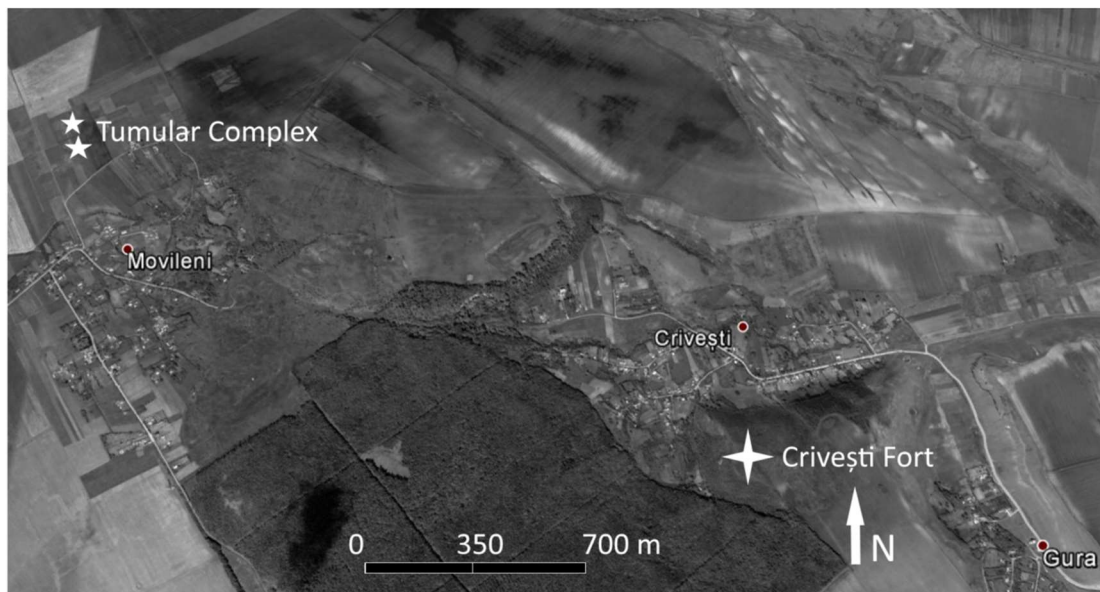
List of figures

- Plate 1. 1.** The Northern Balkans with the location of the studied area. **2.** General map of the studied area with the objectives: 1. Crivești fort; 2. Oțeleni / Bâra fort; 3. Poienile fort; 4. Poiana Mănăstirii fort; 5. Mogoșești; 6. Poiana cu Cetate fort; 7. Dobrovăț fort; 8. Răducăneni fort; 9. Moșna fort; 10. Bunești fort; 11. Arsura fort.
- Plate 2. 1.** The Crivești Fort and the Tumular Complex of Movileni (Google Earth satellite image); **2.** Plan of the Crivești Fort; **3.** The tumular complex of Movileni (after N. Ursulescu).
- Plate 3. 1.** Plan of the Oțeleni / Bâra fort; **2.** Plan of the Poienile fort.
- Plate 4. 1.** Plan of the Poiana Mănăstirii fort; **2.** The results of the magnetometric prospections in the Poiana Mănăstirii fort; **3.** Poiana Mănăstirii fort and Alexeni - La Faur tumular necropolis (Google Earth satellite image); **4.** Alexeni - La Faur tumular necropolis.
- Plate 5. 1.** Plan of Poiana cu Cetate fort; **2.** Plan of Dobrovăț fort.
- Plate 6. 1.** Plan of the Răducăneni fort; **2.** Plan of Moșna fort.
- Plate 7.1.** Plan of the Bunești fort; **2.** Plan of the Arsura fort.
- Plate 8. 1.** The Poiana Mănăstirii fortress hill viewed from Domnița village (photo by S. C. Enea). **2.** Photo of Moșna fortress hill (photo by C. Lăpușeanu); **3.** Photo of Dobrovăț fortress hill (photo by A. Berzovan).
- Plate 9. 1.** The defensive rampart of Poiana Mănăstirii fortress. **2.** The second defensive rampart of Arsura fortress (after A. Zanoci); **3.** The defensive rampart and ditch of Moșna fortress (after S. Teodor).
- Plate 10.** Various tools and weapons found in the forts. **1-2, 6-12.** Iron axes from Bunești fort (after S. Teodor); **3-4.** Iron weapons found in the Bunești fort (after Teodor 1999); **5.** Iron pliers found in the Bunești fort (after Teodor 1999); **13-21.** Various bronze „Scythian”-type arrowheads found in the Răducăneni fort (drawings by Romeo Ionescu).
- Plate 11. 1.** The golden diadem of Bunești fort (after V. V. Bazarciuc); **2-3.** Glass beads with human face found

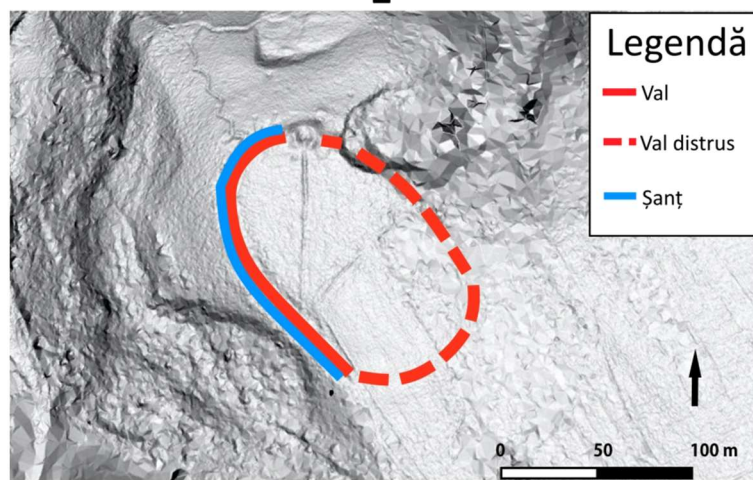
in the Bunești fort (photo after www.cimec.ro); 4-10. Various types of silver bracelets and phibulae found in the Bunești Fort (photo after www.cimec.ro); 11. Bronze shackle with nodes found in the Poiana Mănăstirii fort.

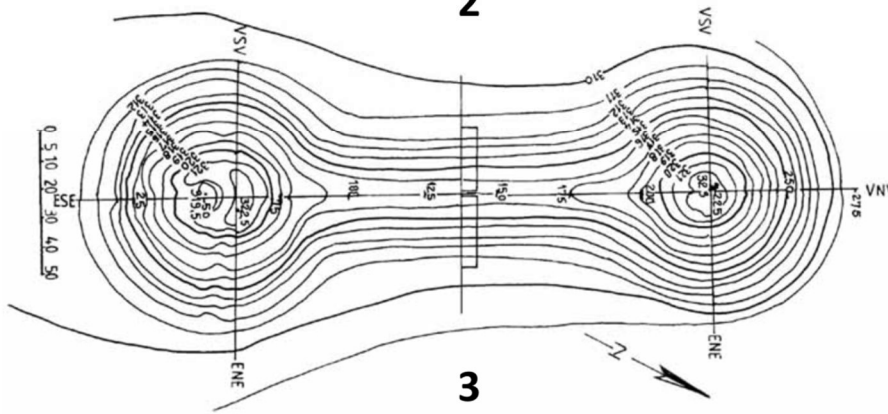
Planșa 1.

1

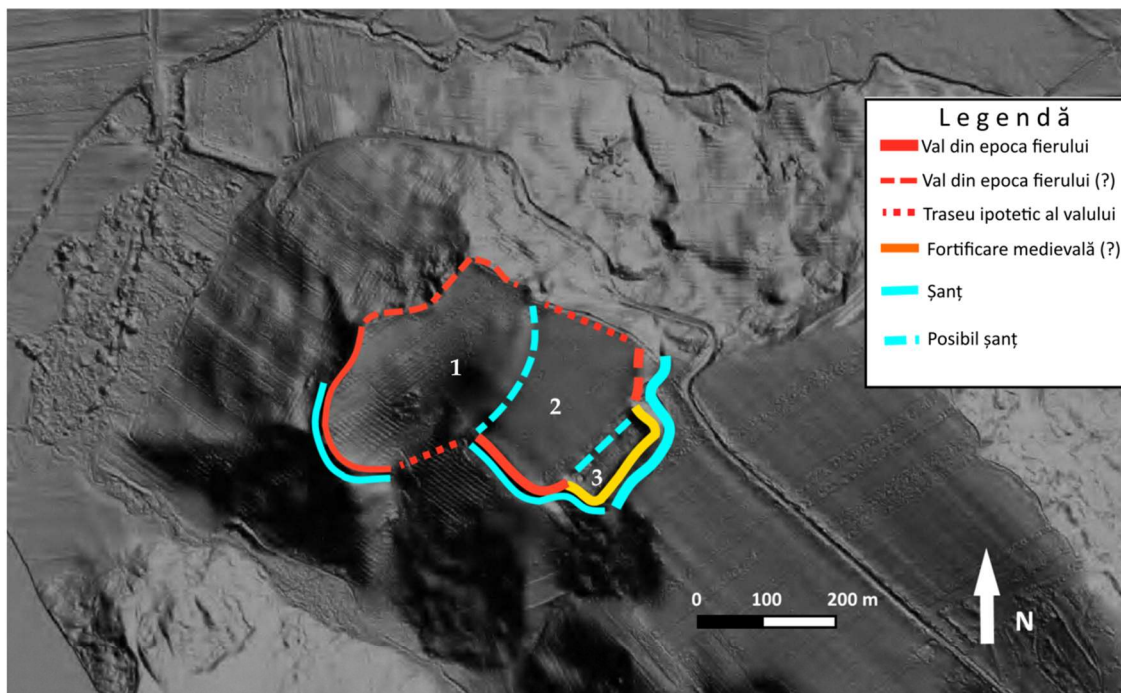

2

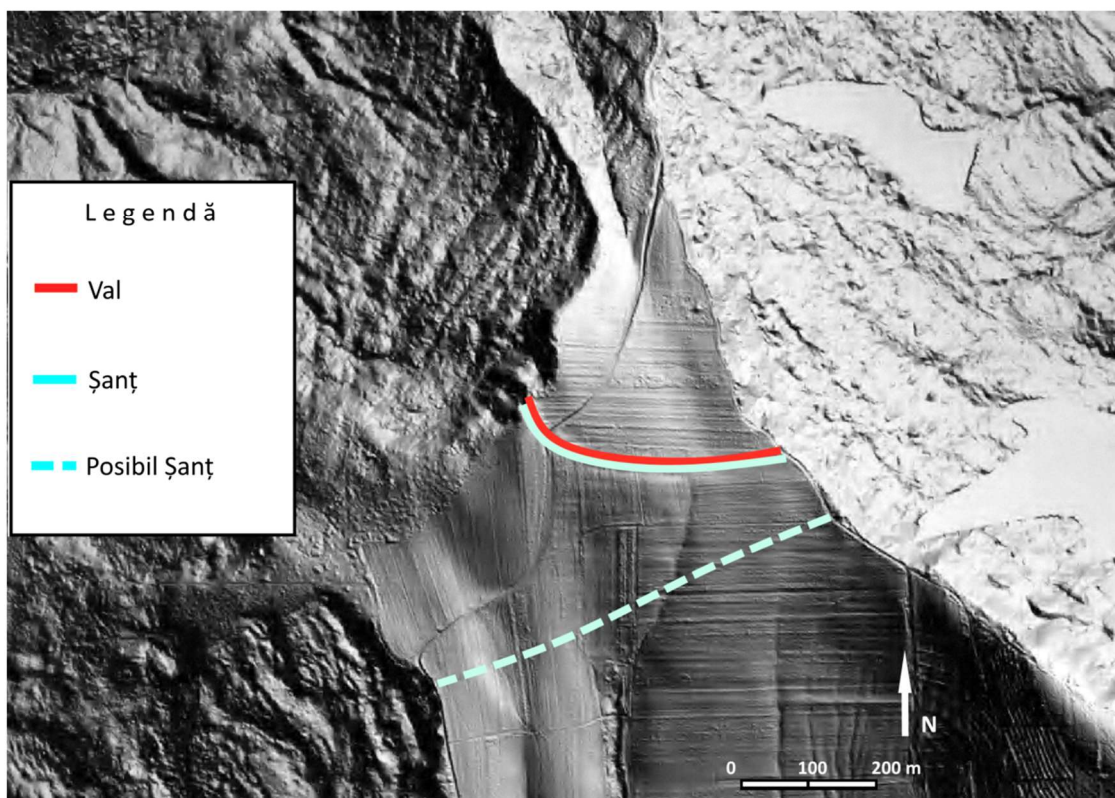

3

Planșa 2.

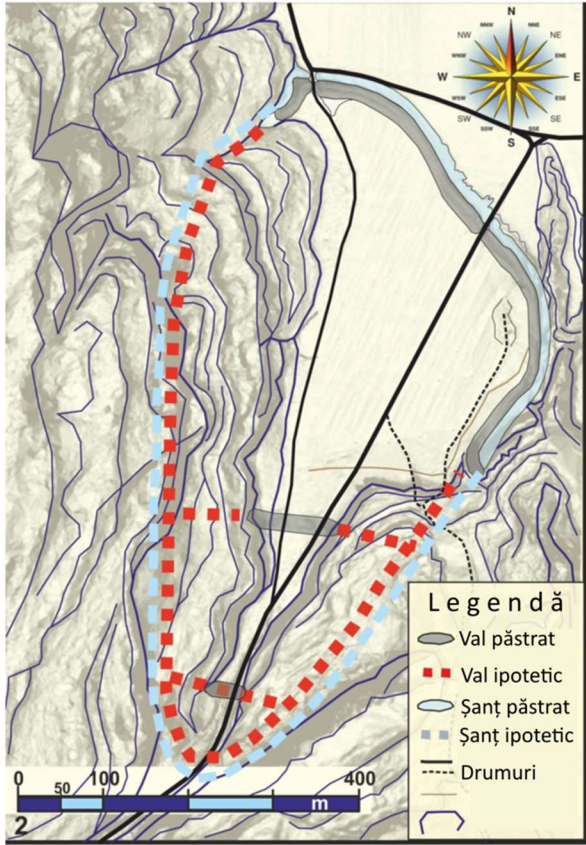

1

2

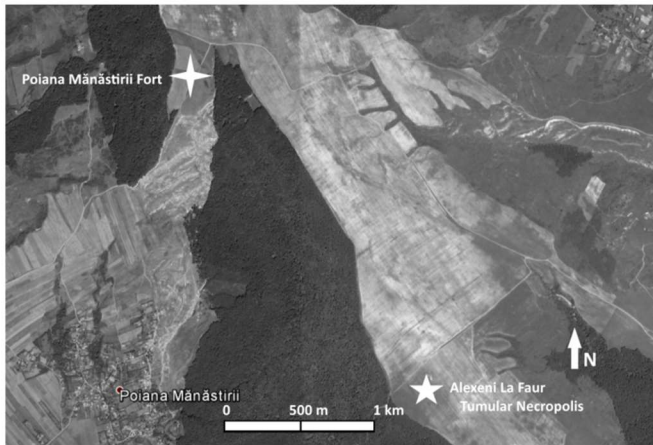
Planşa 3.

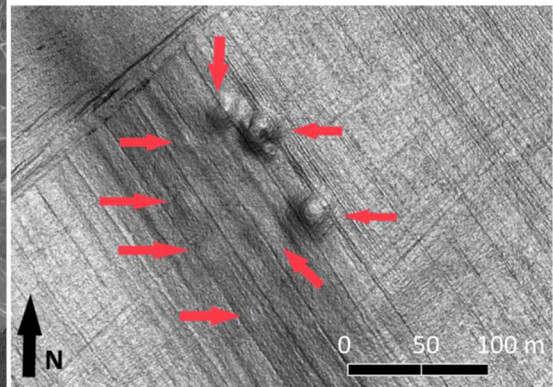
1

2

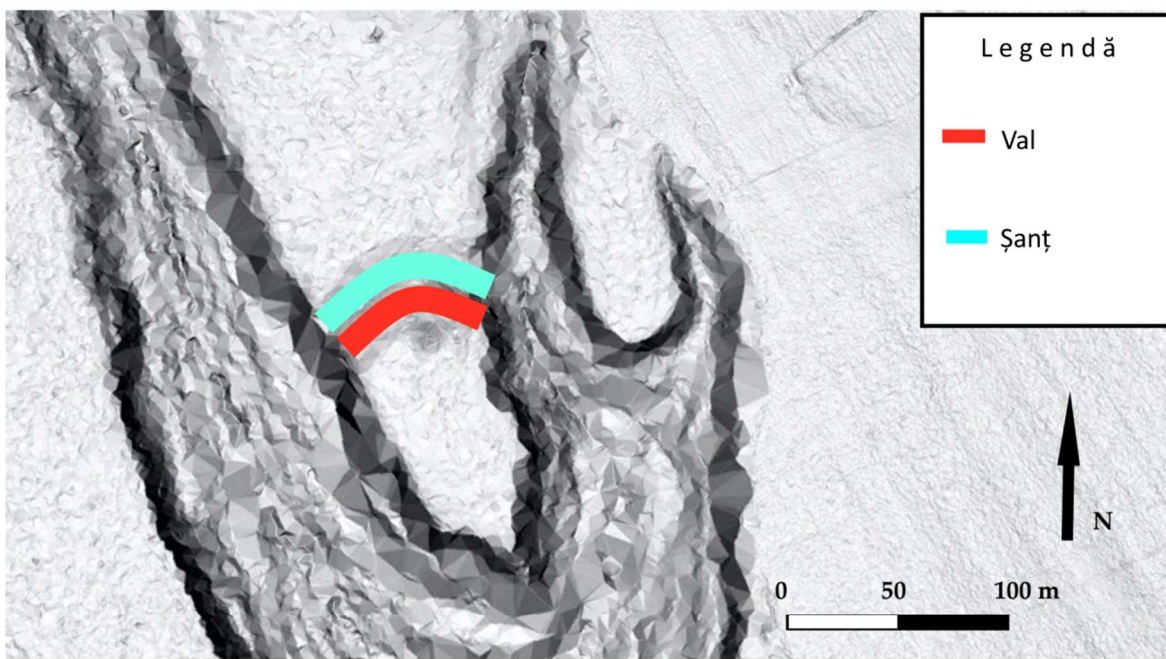

3

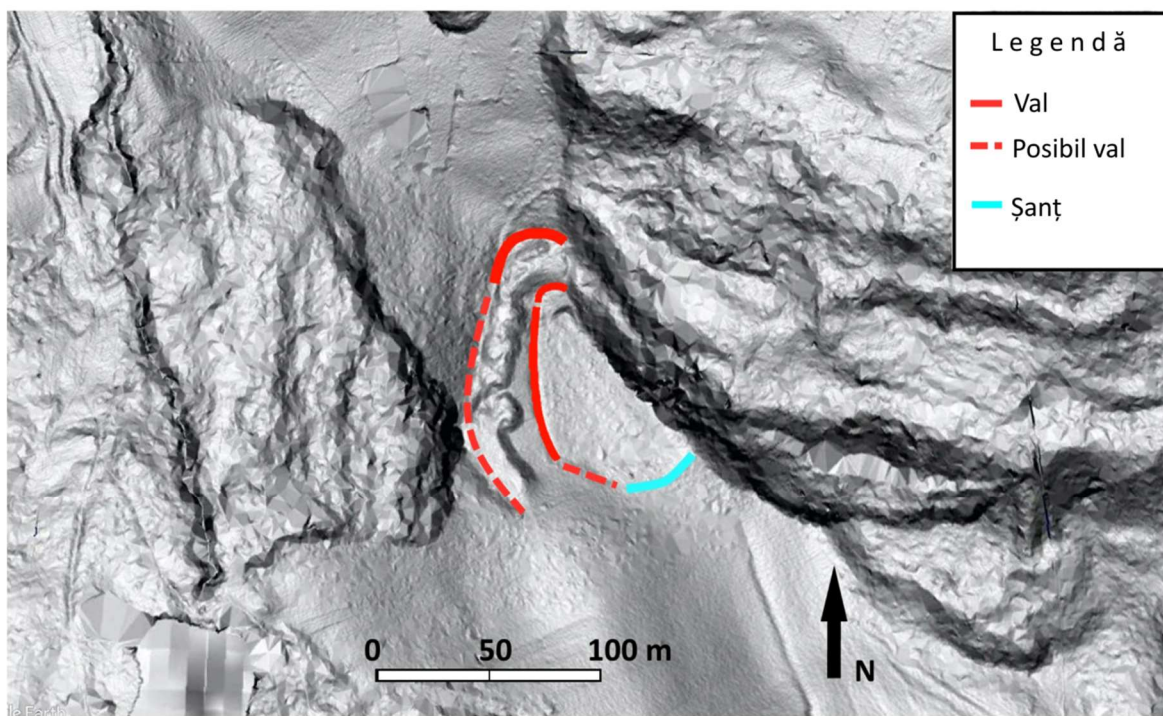

4

Planşa 4.

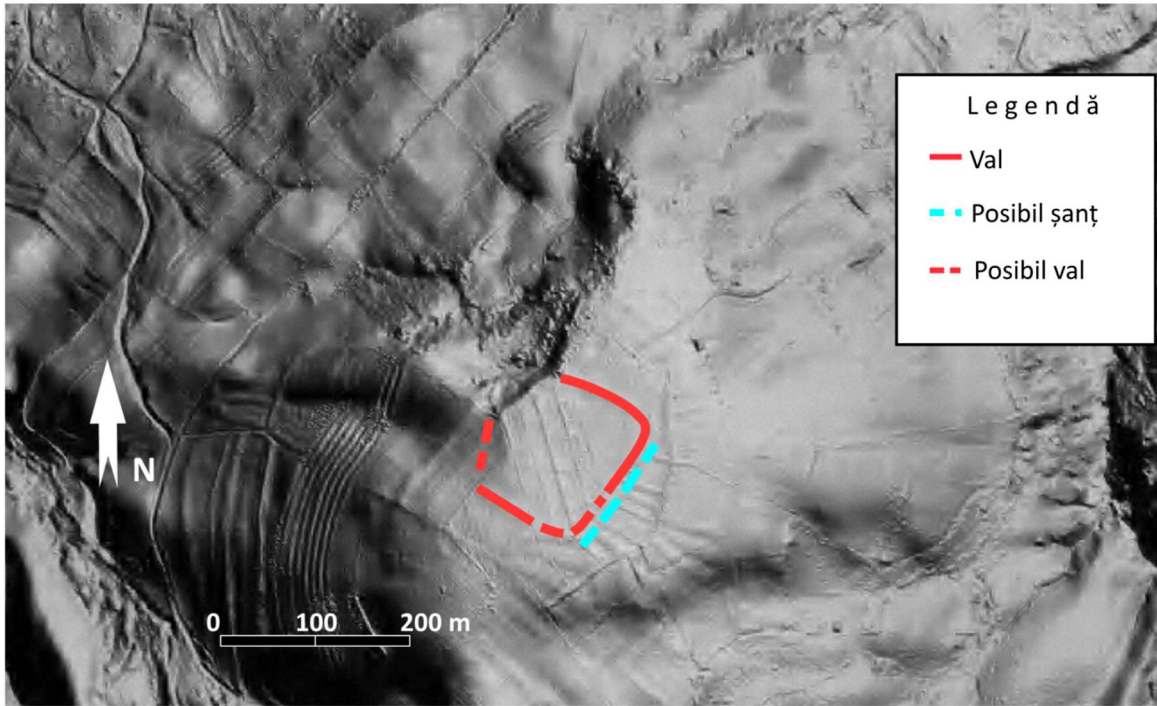

1

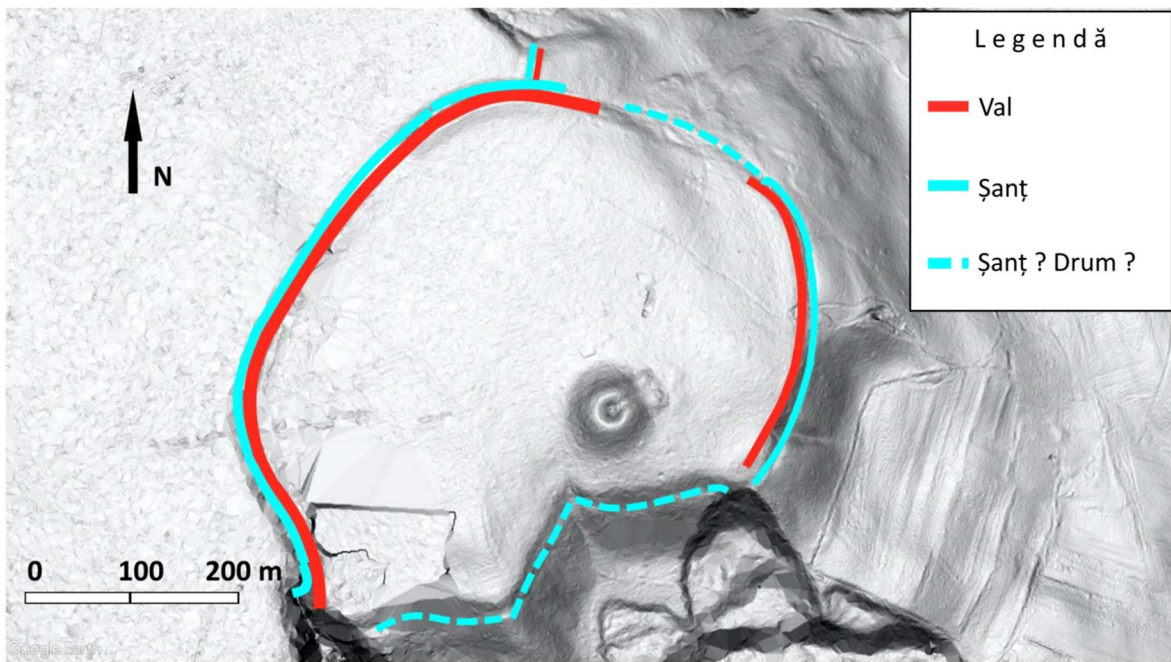

2

Planșa 5.

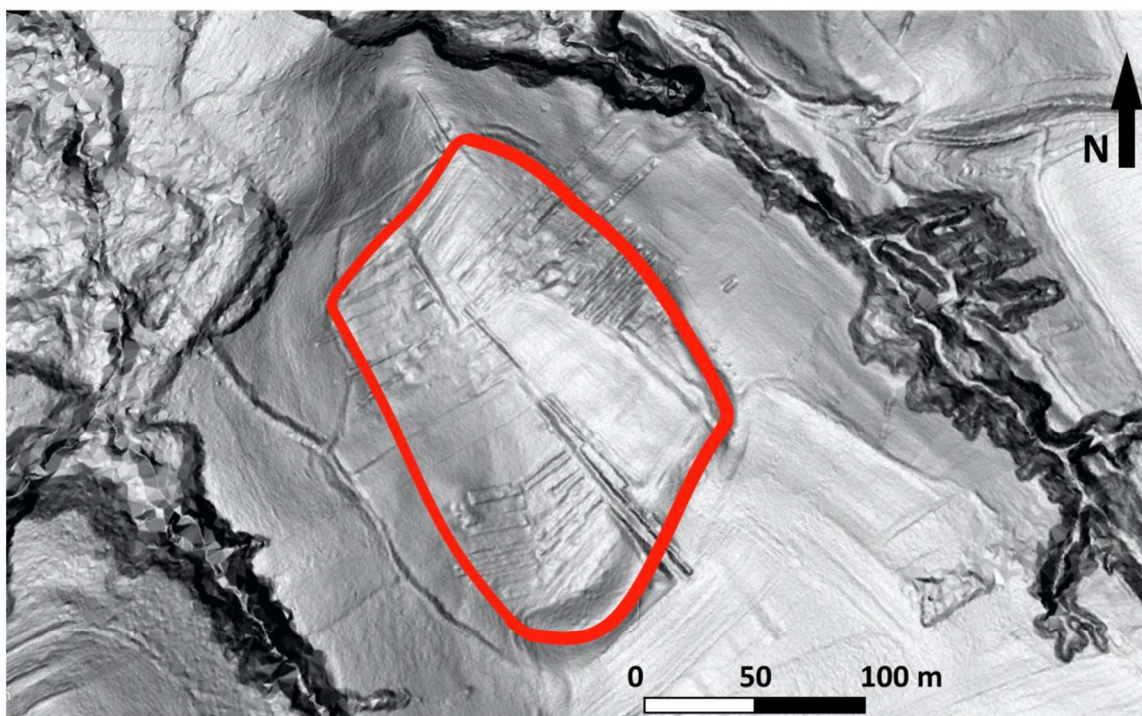

1

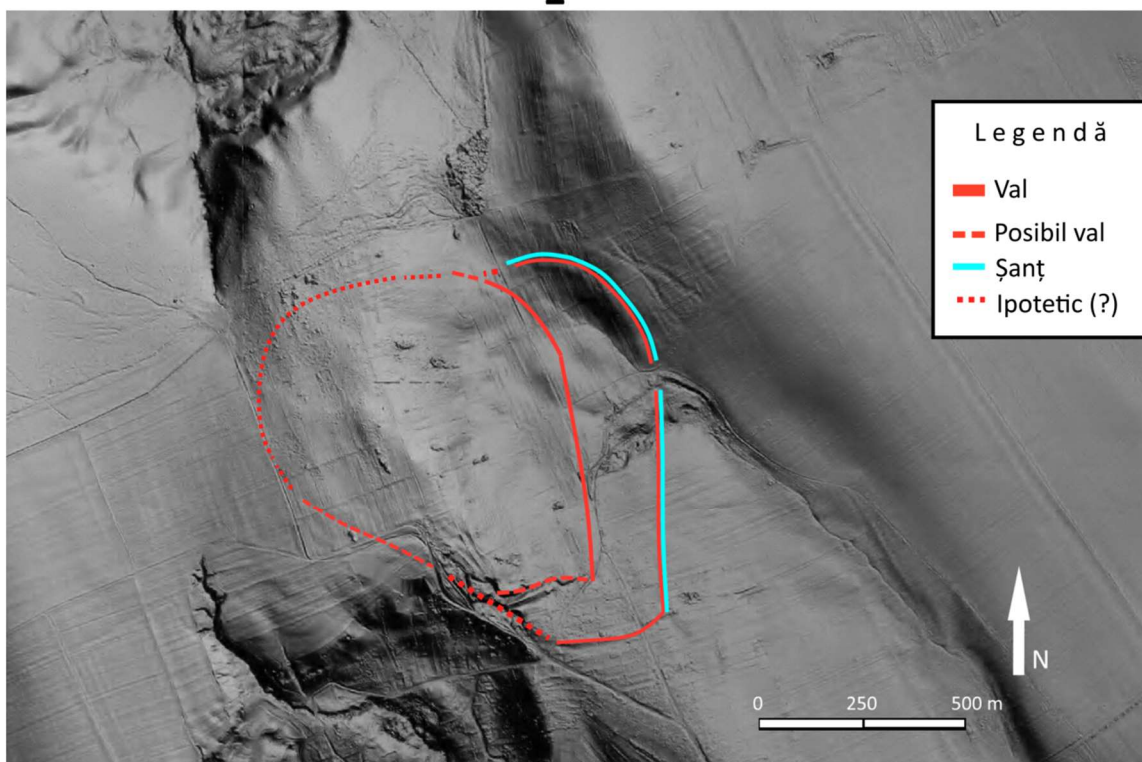

2

Planșa 6.

1

2

Planșa 7.

1

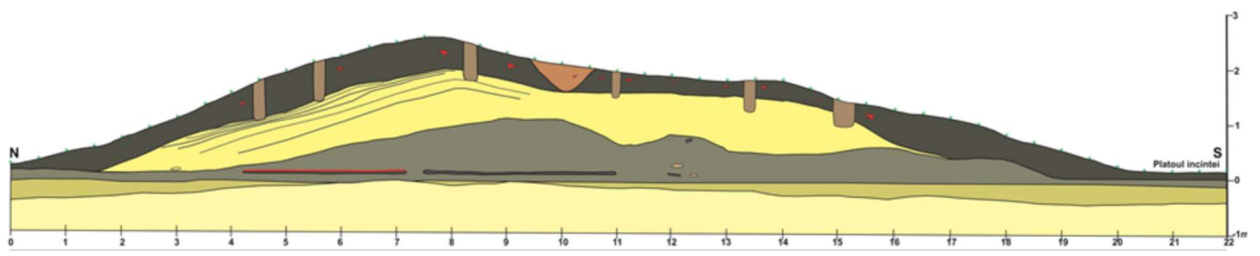

2

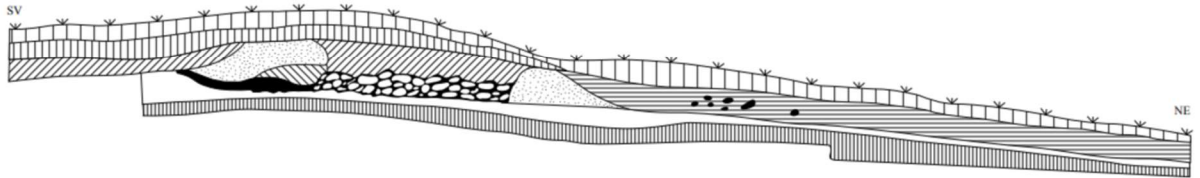
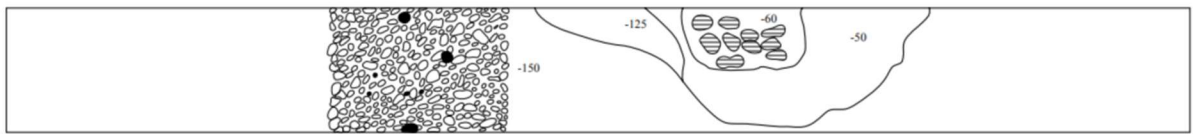

3

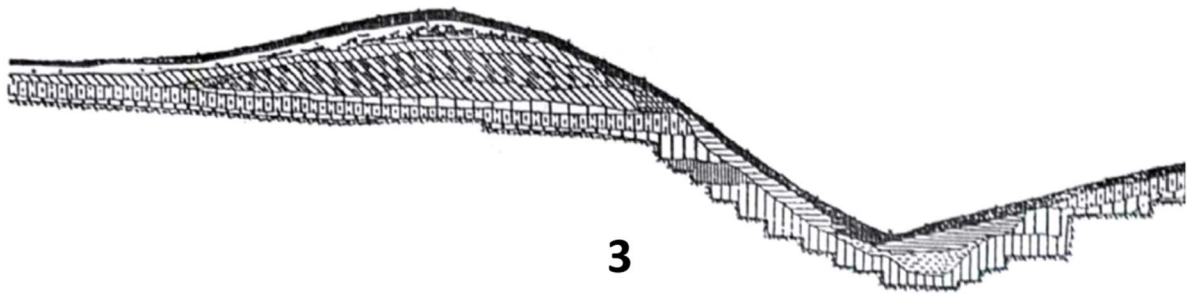
Planșa 8.

1

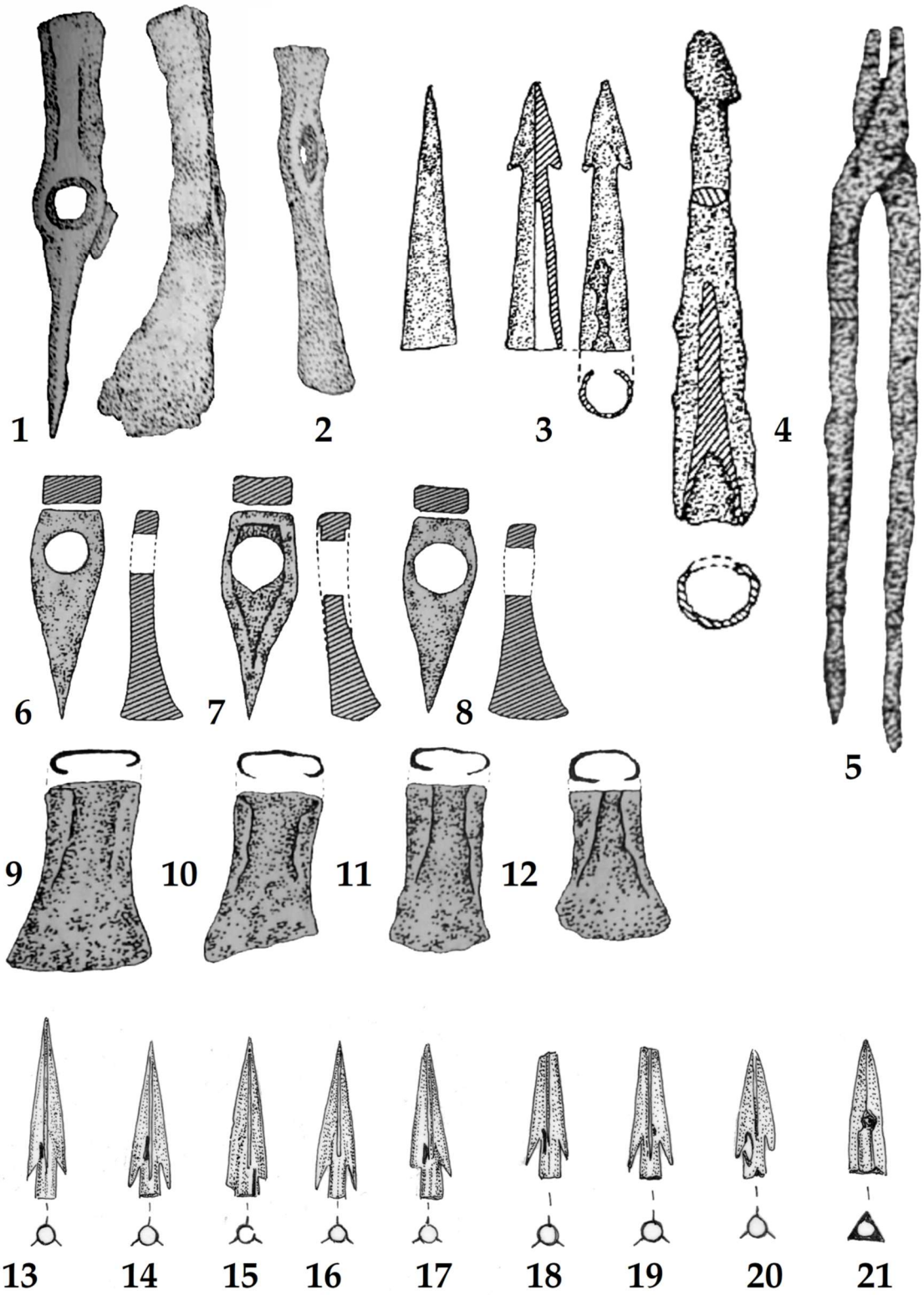

2

3

Planşa 9.

Planșa 10.

Plansa 11.